

AZ ERDÉLYI FIATALOK FALU - FÜZETEI

1. SZAM

GYALLAY-PAP ZSIGMOND;

A NÉP ÉS AZ INTELLIGENCIA

ERDÉLYI FIATALOK KIADÁSA
CLUJ-KOLOZSVAR

1931

Bolti ára 30 Lei, kiadóhivatalunkban 20 Lei

AZ ERDÉLYI FIATALOK FALU-FÜZETEI

1. SZAM

GYALLAY-PAP ZSIGMOND:

A NÉP ÉS AZ INTELLIGENCIA



ERDÉLYI FIATALOK KIADÁSA
CLUJ-KOLOZSVAR

1931

AZ ERDÉLYI FIATALOK FALU-FÜZETEI ELÉ

Az Erdélyi Fiatalok kezdettől fogva munkaközösség akart lenni. Fiatal erdélyi magyarok munkaközössége a legteljesebb erdélyi magyar jövőendő érdekében.

Falu-füzet sorozatunk megindulását jelentős lépésnek, valóban megtett lépésnek tartjuk.

A sorozat megindulása jele annak, hogy a falu tanulmányozás komoly eredményekkel járt. Első füzetünkben egy főiskolai hallgató kiadásra érdemesített falu tanulmányát veszi kezébe az olvasó. Magasabb szakkritika állapította meg, hogy a magyarság szélesebb rétegei között való terjesztésre is alkalmas. Hiszünk abban, hogy ez a füzet és az utána következők betöltik missiójukat, jobban és jobban ráébresztik nemcsak az erdélyi, hanem az összmagyarságot is arra, hogy a magyar faj megnyilvánulásának forrása a magyar falu.

A falu-füzetek az Erdélyi Fiatalok munkaközösségét akarják kiszélesíteni. Szakszerű, tudományos kutatás alapján dolgozván fel a kérdéseket komoly alapot és útmutatást akarnak adni a falu tanulmányozás munkájához. Tudományos megfigyeléseken alapuló füzetek nem tudományos, vagy irodalmi ambíciók kielégítését célozzák. Mi úgy érezzük, élet áll mögöttük. Az élet kérdezett tőlünk, azért feleltünk, hogy feleletünk nyomán teljesebb élet fakadjon fel és sugározzék szét.

Abban a hitben indítjuk el füzeteinket, hogy az utolsó mondatok után tett pontokkal nem fejeződtek be, lesz folytatásuk, eleven munkaközösséget, kapcsoló hidat fognak jelenteni a faluval foglalkozók és lapunk, a magyar falvak és a magyar intelligencia között.

Hálásak leszünk azok iránt, akik megírják nekünk, hogy mi hasznát vették ezeknek a füzeteknek, útmutatásuk nyomán milyen eredményekhez jutottak ebben, vagy abban a magyar faluban.

Fiatal szemünk határozott tekintettel megy előre, a jövőbe: a faluból megújuló biztos kötésű magyar életre. A válságok kísértetei között vergődő magyar élet mögöttünk és előttünk hever, túl lépünk a romokon, mert van hitünk az új magyarságban.

Ezt a hitet szölik ezek a füzetek minden életet akaró magyar számára.

Kolozsvár, 1931. március 27.

László Dezső.

I.

BEVEZETÉS

A régi magyar állam közigazgatási és közoktatási szervei által szolgálta a magyar falu élet-színvonalának emelését. Már a háboru előtt meglátszott, hogy ez az állami munka elégtelen és kevés eredménnyel kecsegtető. Mind jobban és jobban hangsúlyozták, hogy társadalmi szervezetekre és összefogásokra van szükség a magyar falu érdekében. Ilyen előzmények után került az erdélyi falu az új impérium alá. A régi állami, közigazgatási tényezők falumunkája — megszűnt, a szervezett magyar közoktatási munka a magyar egyházakba átmenve, a legjobb esetben is csak egyharmad energiával folyhatott. Nekünk meg kellett látnunk az új feladatot: *társadalmi alapon megindítani az új célkitűzések felé haladó falumunkát.*

Hitünk szerint ez a társadalmi mozgalom lesz hivatva arra, hogy az erdélyi falusi nép elhagyatottságát s ami ezzel egyet jelent, az intelligenciától való elszakadását megszüntesse. Először azonban alapos felvilágosító munkát kell végeznünk, hiszen tájékozatlan intelligenciánk nagy része ez idő szerint alig ismeri a célkitűzések jelentőségét és okát.

Makkai Sándor közelebbről megjelent könyvében¹ a tekintély formájába öntötte a falumunka jelentőségét s ezzel az erdélyi *nagyközönség* előtt fokozta az erkölcsi súlyát annak a mozgalomnak, melyet nemcsak a szom-

¹ Makkai Sándor: Magunk revíziója. Források a köszik-lában.

széd államokban, hanem nálunk, Erdélyben is, az ifjuság karolt fel s igyekezett a maga körében népszerűsíteni. Idézett munkájában Makkai ezt írja: „Nem lehet kétséges, hogy a *magyarság* fennmaradása a *nép* fennmaradását jelenti. Az sem vitatható ma már, hogy az intellektuális pályán maradtak vagy leendők kis serege nemzeti jelentőséget csak mint a *népért élő, a nép között élő, a népet szolgáló vezető réteg* nyerhet.“

II.

A VÁROS KÖZVELEMÉNYE A FALURÓL

Az intelligencia ama csoportjának, mely a szükség-szülte falu-munkát vállalta, számolnia kell azzal, hogy bizonyára még hosszú ideig nem lesz része a városi intelligenciának *osztatlan* támogatásában. Már az első lépéseknél észre kellett vennie, hogy mozgalmát az egyoldalúság, az az általánosan jelentkező hiányosság veszélyezteti, hogy az alkotó munka terén csak a kulturális, vagy legfeljebb a szociális igények részben való kielégítésére szorítkozhatnak, — aminek azonban a falusi nép leginkább hiányát érzi, a *gadasági segélynyújtásnak* egyelőre megfelelő eszköze nem áll rendelkezésére, ennél fogva az ilyen természetű célokat csak nagyon messziről közelítheti meg. Mert alighanem úgy áll a dolog, hogy azokat a kívánalmakat, melyeket Makkai is hirdetett, az intelligenciának ha nem is közvetlenül legsúlyosabb, de minden esetre legszámottevőbb rétege nem hallotta, vagy nem vette tudomásul.

E megállapítás nem szemrehányás. Bevezetője akar lenni az alábbi soroknak, melyekkel a városi társadalomnak, ha nem is rosszindulatu, de közönyös *közszellemére* s az azt kiváltó *okokra* kívánok rámutatni.

Elmondhatjuk, hogy még mindig van városi társadalmunk. Sőt a régi elemek ujakkal gyarapodtak, olyanokkal t. i., melyek a háboru következményeiként vetették le rurális színezetüket s a kényszerűségből átengedett

birtokkal együtt vidéken hagyták régi kapcsolataikat. Ami a háboru előtti elemeket illeti: az első városi nemzedéket a keserűség, a nosztalgikus sóhajok férfias elnyomása, vagy éppen a könnyebb bürokrata élet tette városivá, ezek utódait, a fiatalabb nemzedéket pedig a *családi nevelés* és a *városi iskola* idegenítette el a falu nagy kérdéseitől.

Hogyan történt ez az elidegenítés? Erdemes ezt megvizsgálni, már azért is, mert a leszűrt eredmény a mai fiatalság nevelésére, tehát a *jövő* esetleges közhangulatára enged következtetni.

A városi gyermek nevelését, amíg a középiskolába került, inkább az anya végezte. Az anya, a városi urinő, ki legtöbb esetben éppen nem volt barátja a demokráciának. A leányiskolában oly kirívóan érvényre jutott elkülönülés, az osztályöntudat alapján történő megoszlás, az után a család szűkebb látókörébe, problémáiba való teljes elmerülés, a gyermek féltése minden külső befolyástól, ismeretlen veszedelemtől: ezek voltak az indító okai annak, hogy a városi anya óvta gyermekét a „paraszt” gyermekektől, ami nála egyet jelentett a rossz társaságtól, a rossz környezettől való megórással.

A gyermek azonban mégis találkozott a családi körben a paraszttal: a cseléd személyében. A falusi leány személyében, kit a háziasszony hasznavehetetlennek, együgyűnek minősített mindaddig, amíg bele nem szokott az új, városi környezetbe. A minősítések lehettek könnyebb, vagy súlyosabb természetűek — a háziasszony temperamentumának megfelelően, — abban azonban teljes mértékben fedték egymást, hogy a „falusi”, a „paraszt” fogalmak leleményes és lenéző változatai voltak.

Egy szakmunkában olvassuk ennek a helyzetnek a megvilágítását: „A gyermek észleli, miként bánnak a szülők az alkalmazottakkal s ezek a szülőkkel. Ebből az emberek egyenlőségének, mindenféle munka megbecsülésének, vagy a *gazda és az alkalmazott különbségének és ellentétes érdekeinek*, a fizetett munka kicsinybe vevésé-

nek a gondolata nőhet ki és okoz később nemes, vagy torz és káros magatartást.¹

Két tapasztalat alapján alkotta meg tehát a városi gyermek a falu fogalmát: gondolt a szurtos kezű, meztlábás falusi gyermekre, kit úgy mutattak be neki, mint a vásottság, a neveletlenség mintaképét, másfelől pedig azt „észlelte“, hogy a falu felnőttjei (a gyermek szemében a cselédek), nevetségesen, vagy bosszantóan ügyefogyottak.

A városi gyermek közvetlen érintkezésbe csak a *középiskolában* került a falusi (népi eredetű) kortársával. Fogadjuk el: a középiskola demokratikusabb szellemű a családnál. A falusi jótanuló bevonult a városi intézetbe s ha annak semmi akadályja nem volt, versenyre kelt a városi tanulóval. A korábbi környezet nagy különbsége, a városi élet több alkalma a megfigyelésre és tapasztalásra, jobban elősegítették a városi gyermek haladását. A versenyt jobban bírta a gyorsabb felfogású, az iskolai tanulmányok szókinését már többnyire magával hozó városi tanuló. Ennek gyakran tapasztalt fejleménye már a legelső években (ha akkor nem, később kevésbé) bekövetkezett, vagy a falu gyermeke nem bírta az iramot, vagy a falusi szülő nem bírta a taníttatási költségeket. Félre kellett állnia: vagy, mert elveszítette önerejébe vetett bizalmát, vagy, mert arra a tudatra ébredt, hogy a kultúra, tehát a boldogulás a pénzes emberek kiváltsága.

A városi gimnázista tehát találkozott a szülők által elidegenített falusi társával, — ez a alálkozás azonban nem volt szerencsés a falusi kisdiák számára. A falu együgyűségéről kialakult nézeteket még alátámasztotta az új környezet nehézségeivel birkozó falusi diák járatlansága, ami gyakran közderültséget váltott ki a tréfa-éhes diák-társadalomból, a falu visszavonulása pedig az ő fölénye elől véglegesen, vagy nagyon sokáig ébrentartotta a „helyét megálló“ városi fiúnak azt a meggyőződését, hogy igenis, *van kultur-nívóbeli különbség, sőt ettől függ a jellem s minden érzéseknek nemes, vagy nemtelen volta s hogy ez a jellemkialakító kultúra annál magasabbra*

¹ Imre Sándor: A családi nevelés főkérdései. 30 old.

emeli őt leggyűrt falusi kortársa fölé, minél hosszabb ideig folytatja tanulmányait.

A középiskola: társadalom, melyben érvényre jutott az élet versengésének minden torz vonása, az önzés, az elbizakodottság, a titkos káröröm. A pedagógia hatáskörébe tartozott volna, hogy a „nemes“, de ugyanakkor igazságtalan versengésnek véget vessen. Sajnos azonban, még ma is gyakran felharsan a hahota a „székely góbé“ felelése közben s a látszatra jelentéktelen belső villongás azóta sem szűnt meg a középiskola társadalmának két osztálya: a künnlakó és a felsőbb osztályokban számbelileg mindjobban megfogyó bennlakó között.

Azonban ezek az ellentétek már jóval az érettségi előtt elsimultak. A „selejtése“ már az alsó osztályokban elhullott, akik pedig a falu gyermekei közül megmaradtak, azokat érdemes volt megbecsülniök a városi ifjakkal, mert a magasabb tanulmányok elvégezték a szükséges idomitást. A lojális városi ifjuság elismerte intellektuálnak a faluról bekerült társát, annál inkább, mert annak is csak a vakáció előtt jutott eszébe, hogy hová való. *Megtörtént a nagy lélek-csere:* a falu fia már csak azért ment haza, hogy a „falusi csendet“ élvezze.

A falu, a paraszt ügye közben valahol elsikkadt. Talán a parasztlázadások *évszámainál*, talán azoknál a történelmi eseményeknél, melyek során csak a királyok és a főnemesek viselt dolgairól volt szó, vagy talán a Tiboré-tanulmányozásnál.

Az általános műveltséget osztogató középiskola tehát elvégezte hivatását. Kiadta az érettségi bizonyítványt, melynek elnyerése után minden diák választhatott egy helyet, ahol a következő évek tanulmányait elvégezheti.

És megindult a főiskolák fiatalságának készülődése az életre. Az akkori ifjusági élet *tartalmasságáról* nem sok jót mondanak apáink. Mi se emlegessük, csak azt állapítsuk meg, hogy a nép problémái ebben az időben sem igen merültek fel. A néprajzi, a népművészeti szakembereknek készülődők érdeklődése nem terjedt ki a falu szociális viszonyaira s ha az mégis fel-feltűnt, a leendő középiskolai tanárok és egyéb ideálisták kicsiny,

a társadalomban nem hangadó csoportja csak a legóvatosabb formában kísérelte meg, hogy a nép érdekeinek képviselőjét magára vállalja. Ilyen körülmények között alakult ki a háború előtt a mai vezető intelligencia és annak közhangulata. A fiatal nemzedék könnyen elhelyezkedhetett a hivatalokban, az ügyvédi íróasztalok mögött, vagy a bírói és tanári katedrákon. És akkor végre megint találkozott a paraszttal: mint *üzletféllel*, mint *ügyféllel*. Az érintkezés során a diplomás ember újra csak rossz oldalairól ismerte meg a falut, természetesen anélkül, hogy annak okát, magyarázatát kereste volna.

S így megtörténhetett az, hogy az intelligencia, melynek *bűnbánó felelősséget kellett volna éreznie a falusi nép elmaradottsága, kultúra nélkül való ösztönmegnyilatkozásai miatt, bírói szemmel megalkotta a városi közvéleményt: a nép önző, a nép csökönyösen ragaszkodik régi gazdasági elveihez, tehát elmaradott, a nép elégedetlen, sőt az utóbbi időben meggondolatlanul rebellis.*¹

Az elmondottakban az intelligencia magatartását tudatosan kísértem csak a háború megkezdéséig. Az intelligencia általános közszelleme a népet illetően azóta semmit, vagy csak nagyon keveset változott.

Átformálódott azonban a falu arca.

¹ Makkai, idézett munkájában az önzés, a megalkuvás és az evés-ivás vádja alól menti a népet. Ha szem előtt tartjuk az általánosító jellemzések első feltételét: azt, hogy azokban magunkra ismerjünk, be kell vallanunk, hogy a két utóbbi váddal mi, a városi intelligencia nagyon ritkán találkozunk. Makkai arra a megalkuvásra gondol, melyet az egyházi emberek hoznak fel a nép ellen, hogy t. i. az cserben hagyja felekezeti iskoláit s így, legtöbbször, feladja nyelvhasználati jogát. A vidék intelligenciája azonban leggyakrabban azt tapasztalja, hogy az iskolafeladásokra inkább személyi okokból és nem nemzeti, vagy egyházi szempontokból került sor és ezt a tényt nem mint nemzeti megalkuvást, hanem mint egyéni önzést, tehát mint az „önzés“ vádja mellett bizonyító megnyilatkozást könyveli el. A városi intelligenciának pedig tudomására sem jut (leglább a tényállásnak megfelelően nem) a falu állásfoglalása ezekben a kérdésekben, azt azonban gyakran olvassa, hogy a választások alkalmával a nép „öntudatosan“ gyakorolja politikai jo-

III.

HOGYAN ALAKUL KI A NÉP VÉLEMÉNYE AZ INTELLIGENCIARÓL?

A háboru utáni magyar szakirodalom egyhanguan állapítja meg, hogy a nagy nemzeti összeomlásnak egyik oka éppen az volt, amiről az előbbi fejezetekben szó esett: az intelligencia nem ismerte a népet, nem ismerte fel erejét s ennél fogva nem használta azt fel a nemzeti érdekek védelmére oly mértékben, ahogy arra szükség lett volna. (Erre vall a nagyobb méretű telepítések hiánya s ennek következménye: az „agrárállam“ földművelő társadalmának vérszegénysége, maradisága.)

Amennyiben lehet, pótoljuk a hiányt: *igyekezzünk megismerni a népet.*

A nép közszellemét ismertetni nagyon nehéz feladat, mert az nemcsak koronként, hanem vidékenként is változik. Az általánosítást akadályozó sajátosságok elütőb-
bek, mint városon, mert míg a városi társadalom a fejlődő korról haladva mind inkább ledöntötte a természet által kijelölt határok korlátait s oda jutott, hogy közszellemének kialakulására mindenütt azonos, tehát többnyire egységes szellemű tényezők játszanak közre, a falu társadalmi helyzete, mely elsősorban a gazdasági helyzettől függ, még szinte teljesen a régi formákban alá van vetve a nagy problémáknak: a természet ellen folyó küzdelem változatainak. Másképpen fejezve ki: a városi középosztály (ezuttal nem tekintve a kiskereskedő és ipa-

gait. Abban sem ismerünk magunkra, hogy mi evés-ivással vádoljuk a népet. Ezt nem tettük: sem mint erdélyiek az erdélyi falu igénytelen népével szemben (más az alföldi Nagyparaszt), sem mint a mai kor ujságolvasó emberei, kik már eleget hallottunk az általános gazdasági válságról s arról, hogy az mennyire érinti a népet. Ellenben, egy régebbi korra vonatkozólag olvastunk az eszem-iszom falusi gentry-osztályról s elképzeltük, hogy az utánzásra hajlamos vagyos gazda — nem ma, hanem régen — megkísérelte a hasonló életmód folytatását. Tehát nem ezekben, hanem súlyosabb dolgokban téved a városi intelligencia a népről szóló ítéletben.

ros társadalmat) szellemi munkával tartja fenn magát, ami feltételezi az előzetes művelődést, tanulást. Mivel az utóbbi kötelezettségének az intézményszerűleg megszervezett, egységes szellemű iskolákban tesz eleget, hol életének körülbelül egyharmadát tölti el, egy ország, sőt ha az árnyalatokkal nem számolunk, az egész Föld intelligenciájának közszellemére a kialakulás során ugyanazok az ismereti és erkölcsi fogalmak vannak befolyással. Ugyanakkor szükségtelen hangoztatni, hogy az iskola által nyújtott nemzetközi kulturkincset a falu társadalma kevésbé fogadja be s ezért jellegzetességei már sokkal nagyobb árnyalatbeli különbséget mutatnak, mint az intelligenciánál, mivel megmaradnak eredeti, a természeti hatásoknak magukat inkább alávető és azok szerint színeződő formákban. Az erdélyi magyar hivatalnok, orvos, tanár, vagy bankár világnézete lényegesen nem különbözik az alföldi, dunántúli, sőt más országokban élő kollégájának világnézetétől. Más azonban a székel, a mezőségi, az alföldi és a dunántúli földművelő lelkiisége, mely a földhöz van kötve s ennél fogva lokálisabb jellegű.

Dolgozatom célkitűzésének megfelelően azonban szükségtelennek tartom a néplélek változatait aprólékosabb tanulmányozásnak alávetni. De bővebben vázolnom kell: *milyen volt a falu véleménye az intelligenciáról a régebbi időkben s hogyan változott ez a vélemény az idők során egészen máig?*

Történelmi hatások.

Szekfü Gyula az 1900-as évek vezető társadalmának róvására írja azt is, hogy a magyar parasztság nem élt az 1848-as, illetve 1867-es szabadságokkal, hanem megmaradt „naiv politikátlanságban.”¹ Ha a politikátlanság fogalmát a tehetetlenség, az önállótlan fogalmával cseréljük ki, ehhez — a mai köztudatnak megfelelően — hozzáfűzhetjük, hogy a nép az 1848-as forradalmi időkben nem volt megérve a jobbágy-sorsból való felszabadulásra s szabadságával nem tudott mit kezdeni, tehát arra nyilván szüksége sem volt.

¹ Szekfü Gyula: Három nemzedék. II. kiad. 457 old.

Azonban az ország öthatod résznyi lakosságának felszabadítása a tizenkilencedik században már nem maradhatott el: ezt a humánus elvek alapján is el kell ismerünk. De — újra Szekfütt idézzük: „A hirtelen felszabadítást nem előzte meg a modernebb gazdálkodásra nevelés . . .¹ A baj gyökere ott volt, hogy a szabadsággal megajándékozott parasztosztály sokkal alacsonyabb műveltségi fokon állott, semhogy tudott volna szervezés, fegyelem, együttműködés által magán segíteni.”²

A felszabadítás tehát, habár felkészületlenül érte a jobbágyságot, szükséges volt, — az intelligencia, a jobbágy-tartó osztály volt azonban a hibás, hogy a szabadságot nem követte a várt eredmény: egy új élet, életerős osztály kifejlődése.

Mérlegeljük: az intelligenciát ebben a korban milyen mértékben lehet azzal a váddal illetni, hogy nem tördött a parasztsággal?

Hogy a „gazdálkodásra való nevelés“, az önálló gondolkozás kifejlesztésére irányuló törekvés nem volt 1848 előtt az intelligencia célja, az nyilvánvaló, ha a feudális kor önző szellemét ismerjük, azt a szellemet, melyet nagyon jellemeznek ezek a sorok: „Erdélyben a földesurak egészen az újabb időkig — írja Hunfalvy — szívesebben látták a román jobbágyokat, mert engedékenyebbek, hajlékonyabbak voltak, mint a magyar parasztok.”³ Ettől a szellemtől kívánni sem lehetett, hogy a magyar paraszt ügyének felkarolását céljául tűzze ki.

Azonban a szabadságharcot követő években sem kezdődött meg a népnevelés, — mert nem kezdődhetett meg. Az abszolutizmus kormánya elismerte ugyan továbbra is az 1848-as törvényhozásnak jobbágyfelszabadító intézkedéseit, mivel ezekben Magyarország politikai tényezőjének, a nemességnek a letörését, mint örvendetes jelenséget üdvözölhette, — azt azonban bizonyára megakadályozta volna, hogy a népnevelés, a magyar nagytömegek öntudatosná tétele komoly méreteket öltön.

¹ u. o. 249 old.

² u. o. 249 old.

³ Hunfalvy: A Magyar birodalom földrajza 653 old.

A kiegyezés után a magyar államférfiak programjukba vették a nép nevelését. Eötvös, Tör, Irányi, Pauler pár év alatt számos javaslattal álltak elő, melyek azonban vagy visszhang nélkül maradtak, vagy csak annyit értek el, hogy az elemi oktatást a falvak egy részében megkezdték.

Trefort miniszter még visszafejlesztette azt is, ami a *felnttek oktatását* illetőleg addig megvalósult. „Hiába voltak a felnttek oktatásának lelkes hívei, akik ismerték a népet, tudták, milyen nagy veszedelmet rejt magában az elhanyagolás, minden jóakaratom és fáradtságom hiábavaló volt, a felnttek oktatását (Trefort miniszter) beszüntette. Helyette a gazdasági boldogulás útjára kacintott, a házi ipar felkarolására indult, de csak látszólagosan, hogy a nép művelődésének visszafejlesztésére tett intézkedését takargassa, mert az adatgyűjtésnél egy lépéssel sem haladt tovább. Nagyot tévedett abban, hogy az elemi iskolázással megoldhatónak vélte a népoktatás és népnevelés kérdését . . . A nép tanításától, nevelésétől megvonta a kormány anyagi és így erkölcsi támogatását is. Ezzel magára hagyta a népet, hogy fejlődjene minden irányítás, vezetés nélkül, elégsék ki ott és úgy művelődési igényeiket, ahogy tudják.“¹

Hogyan viselkedett a nép ez alatt az idő alatt, mely a szabadságharcotól a komolyan megkezdett népművelő mozgalmakig telt el?

A jogegyenlőség elvének kimondása előtt a vármegyében a falu csak földesurát és papját ismerte az intelligencia társadalmából. Sőt lehet mondani: csak a pap érintkezett lelkileg a néppel, melynek vezetőjeként szerepelt. A népgondozás sovány gondolatait a pap közvetítette a jobbágy és a jobbágy-tartó között. Ha figyelembe vesszük, hogy a pap minden anyagi és erkölcsi támogatást a földesurtól kapott, elképzelhetjük, hogy az 1848 előtti pap a földesur akaratának enyhébb, türelmesebb eszközöket alkalmazó szószólója, végrehajtója

¹ Bene Lajos: A nép gondozása 15 old.

volt, de a nép képviselőjére eltartójával szemben ritkán vállalkozott.

És itt kell rámutatnom elsőízben az erdélyi viszonyok sajátosságára, mely a falusi nép jellemzésében az általánosítást akadályozza.

A székelység nem tartozott a jobbágyság nagy tömegéhez. Habár életnivója nem tért el lényegesen a jobbágy területek lakóinak életnivójától, az intelligenciával szemben más véleményen volt, mint a nemszékely földművelő. Mozgási szabadsága, melyet ugyancsak felhasznált, alkalmat adott arra, hogy a vele nem egy környezetben élő társadalmi osztályokat is megismerje, hogy az intelligenciával többé-kevésbbé kereskedelminek nevezhető kapcsolatokat tartson fenn. Az ország minden részében kalandozó székelyek tisztább képet nyertek a külvilágról, mint ahogy azt feltételezhetnők róluk, akik az ország legkeletibb sarkában éltek.

A székely falu papja is más szellemet képviselhetett szabad, független hívei között s így hozzájárulhatott ahhoz, hogy a székely szabad gondolkodás kifejlődhesse s érvényre juthasson. A székelyföldi papok nemcsak most, hanem akkor is, többnyire *hazamentek*, mikor egy falunak az élére állottak. Az atyafiság-kapcsolatok bensőségesebbé, emberiebbé tették a viszonyokat s mivel a falu nagyon sok mindent a pap szemén keresztül nézett, a székely ember békülékeny, nyugodt büszkeséggel állt a városi intelligencia elé. A helyzet, a közhangulat nem is romlott el addig, amíg nem jelent meg a Székelyföldön is minden jóviszonynak elrontója: a gazdasági bajok réme. Azonban a kiváltságoktól megfosztott, sovány székely föld népére mind nagyobb sullyal nehezedtek a „pórnép” gondjai, a Székelyföldön is megindult a kivándorlás, a gazdasági viszonyoknak leghivebb fokmérője. Utána már csak azokról a székely népi sajátosságokról lehet beszélni, melyeket a multból ki lehetett menteni: a tradicionális életrevalóságról, büszkeségről, szellemi fejlettségről. Ezek azonban nem olyan tulajdonságok voltak, melyek az intelligenciához közelebb vitték volna. Sőt: meglátásokra vezettek, melyek kevésbbé rokonszenves

szinben tüntették fel a városi osztályokat, aminek viszont az volt a következménye, hogy a falusi székely ember visszahúzódott a külvilágtól s olyan lokálpatrióta lett, amilyen nem volt több a régi Magyarország területén. (E folyamatnak a végbemenését később nagyon elősegítette a vasut-hálózatok szerencsétlen elosztása is, melynek során a székely vidékeket a legmostohább sorsra ítélték.)

Pedig éppen az abszolutizmus nagyon jól előkészítette a talajt arra, hogy a falusi nép — szabad székely és fölszabadult jobbágy — szeretettel és bizalommal fogjon kezét vezető osztályaival. Hiszen még a fölszabadult paraszt is Világos után éppen úgy elmerült a nemzet bujában, mint a magyar nemes. A ma is tapasztalható jelenség akkor is megmutatkozott: a Bach-korszak magyar parasztja előtt — habár a hangulatváltozásra nem szolgált rá — rokonszenvesebbé vált régi ellenfele, a földesur, mint a hatalom képviselője, az osztrák hivatalnok. Minden gyűlölete ez ellen irányult, minden nyomoruságért az osztrák ellen emelt vádat. Jellemző hazafias érzésére, hogy éretlen lázításoknak esett áldozatul, melyek elsősorban nem is az ő sérelmeit akarták orvosolni.

Mindezekből következik, hogy ha a népgondozás nagy jelentőségére már a kiegyezés előtt gondoltak volna nagyjaink, az országvezetés átvétele után nagyszerű eredményeket érhettek volna el a nemzet-mentés terén. Rendelkezésükre állott egy igazság-szomjas, nagy tömeg, mely hazafiasságtól fűtve azt hitte, hogy most már minden jóra változik. A magyar intelligenciának csak valóra kellett volna váltania a hozzáfűzött reményeket, melyeket új vezetőségének magyar jóakaratába vetett a nép.

A remények azonban nem váltak valóra. A nép felé közeledő lépéseket egyelőre csak az Eötvös-féle népoktatási törvény képviselte, melynek egyik sarkalatos hibája éppen abban rejlett, hogy az iskola épületeinek a felállítását a községre, tehát a népre bízta. Nem is volt az új intézkedéseknek sok eredménye. A felnőttek oktatására tett javaslatok sem voltak életképesek s ameny-

nyiben mégis már a megvalósulás felé haladtak, később Trefort miniszter ellenszenvének áldozatul kellett esniök.

A nép valami mást várt a magyar társadalomtól: megértő, jóindulatu, *tényleges támogatást*. De ennek éppen az ellenkezőjét kellett tapasztalnia. A népszaporodás újabb tömegeivel a magyar gazdasági problémák évről-évre súlyosbodtak. A földművelő proletárok osztálya mind nagyobb lett, ennek a súlyos jelenségnek az orvoslására azonban nem került sor. A magyar parasztnak látnia kellett, hogy a parcellázásra szinte felkínálkozó nagybirtok idegen kézre kerül. Vagy megmarad nagybirtoknak, idegen érdekeltségben, vagy felparcellázódik, de ezekben a ritka esetekben szinte kivétel nélkül a nemzetiségi parasztság között. Hogy a magyar nép érdekeit csak szórványosan szem előtt tartó nagybirtokos osztály ezuttal sem állt feladata magaslatán, azon nem csodálkozunk. Ellenben valószínűnek tartjuk, hogy az akkori kormány nagyobb hasznára vált volna a népnek s így az egész nemzetnek, ha ezekben az években a nép kulturális nevelése mellett arra is törekszik, hogy a felparcellázott nagybirtokra való telepítésekkel visszatartsa a végső megoldásra: a kivándorlásra gondoló tömegeket. A kulturális téren kifejtett, minden elismerésre méltó tevékenységnek megvolt az eredménye: fogyott az analfabéták száma s ez részben elősegítette egy máskülönben már életképesnek mutatkozó falusi társadalom fejlődését. Ellenben hiányzott a nagyobbbszabású mentő mozgalom, mely a falu társadalmában talajtalanná váló néprétegeket *gazdaságilag* karolta volna fel s őrizte volna meg az országnak. (A kivándorlásnak természetesen más oka is volt. Megállapításunk helyességét, hogy a földművelő népfölösleg érdekeit nem tartották szem előtt, nemcsak a nagybirtokok fel nem parcellázásával bizonyíthatjuk, hanem az akkori vámpolitikával is, mely az osztrák-cseh ipari termékeknek olyan nagy kedvezményeket biztosított, hogy a magyar ipar, melynek éppen a falusi népfölösleget kellett volna felszívnia, nem fejlődhetett ki.)

Társadalmi erők:

Igy hullámozott a viszony az intelligencia és a nép között a kilencvenes évekig. A népgondozás kezdeményezései és fogvatkozásai majdnem kizárólag a közoktatás számlájára esnek. Érdemes lesz itt kissé megállanunk és összefoglalóan számbavennünk, hogy a nép — hosszabb fejlődés után — ez időtájban milyen viszonyban volt az intelligenciának vele érintkező elemeivel: a pappal, tanítóval, jegyzővel, szolgabíróval és földbirtokossal.¹

A falu papjának hivatása volt irányítani a falu szellemi életét, a falu közhangulatát. Mivel helyzete nemcsak az egyháztól, hanem az államtól is függött, három urat kellett szolgálnia: az egyház, az állam és a nép érdekét. Ritkán fordult elő, hogy ezt a három, gyakran ellentétes érdeket össze tudta volna egyeztetni. Vagy úgy érezte (ez volt a leggyakoribb eset), hogy elsősorban az egyház szolgálja s mint ilyen, társadalmi tevékenységet nem igen fejtett ki, hanem kizárólag a vallás alapjaira helyezkedett, vagy figyelemmel kísérte a politikai életet s abban aktív részt vett. Az első esetben az állam részéről érte vád: nem dolgozik semmit, hasznavehetetlen ember. A második esetben gyakran az egyházzal került szembe: nem tesz eleget papi kötelezettségeinek, politikai tevékenysége (különösen ha az ellenzéki volt), rossz gyümölcsöt terem a nép körében, a papi hivatással nem egyezik a korteskedés, melyet legjobb, ha a közigazgatási személyekre biz. Azt, hogy a nép érdekeit társadalmi, vagy gazdasági vonatkozásban is felkarolja és védje, sem az állam, sem az egyház nem követelte tőle. Ilyen körülmények között alakult ki a falusi pap működési köre: miután sem állami, sem egyházi, sem néptársadalmi téren nem volt öntevékenységre sarkaló, magasabb szerepe, a külső világgal szemben kedvét vesztette, a világ haladását savanyu mosollyal tudomásul vette s bele illeszkedett szűk környezetébe és onnan nehezen volt ki-mozditható. A nép beletörődött abba, hogy neki ilyen

papja van s nagy általánosságban meg volt elégedve azzal, amit tőle kapott.

Szerencsésebb volt a tanító helyzete. Ő már inkább a nép embere volt: együtt élt, együtt nőtt fel a faluval, jobban ismerte a helyzetet, kivel hogyan kell beszélni. Tekintettel arra, hogy a falu szemében valóban nélkülözhetetlen szerepet töltött be, inkább a falu lelkéhez tudott kapcsolódni. Azok az emlékek, amelyek volt tanítványait az iskolai évekből hozzá fűzték s az a körülmény, hogy képzettségénél fogva az iskolán kívül is hasznos ismereteket (oltás, méhészkedés, háziipar) tudott nyújtani, a falu társadalmában azt a meggyőződést váltotta ki, hogy a tanító a nép embere, a falu belső társadalmához tartozik. Ennek lehet tulajdonítani, hogy a falusi tanító és a pap között felmerülő nézeteltérések alkalmával (gyakori jelenség volt: éppen a féltékenységgel, mely a hatáskört idébb, vagy odébb akarta kibővíteni) a nép legtöbbször a tanító mellé állott s őt védelmezte.

Egy más, nagyon fontos oka is volt annak, hogy ebben az időben a tanító népszerűbb volt, mint a pap. A vagyon szerint való megoszlás a falu társadalmában kirívóbb, mint városban. Ha a két faluvezetőnek: a tanítónak és a papnak az állásfoglalását figyeljük, ahogy a különböző rendű-rangu emberekkel érintkeztek, el kell ismernünk, hogy míg a tanító éppen úgy tanította a szegény falusi proletár gyermekét, mint a nagy gazdát, sőt figyelembe vette azt is, hogy a szegény ember gyermeke előbb-utóbb úgy is városba kerül, ahol nagy szüksége lesz a fejlett észjárásra, — addig a papnak a külső életben alig nyílt alkalma a falu szegényeivel is érintkezni mert a találkozás legfőbb, gyakran egyetlen helye a presbiteriumi összejövetel volt, ahol vagyoni helyzetük szerint tehát csak a tehetős gazdák voltak képviselve.

Ezzel kapcsolatban lehet rámutatni arra a hibára, (melyet a legtöbb pap ma is elkövet): „jóembereit“ a nagy gazdák közül választotta, azokon keresztül és nem a tömeg erejével törekedett akaratának érvényt szerezni. Mivel — ahány nagygazda, annyi külön érdek, annyi

külön párt volt, — gyakran megtörtént, hogy az egyik tekintélyes egyháztág megsértésével a fél falut elidegenítette magától. A tömeg hatalmának ignorálása gyakran megbosszulta magát. Ezekben az esetekben is a falusi szegény ember, akivel, vagy akinek a gyermekével a tanító méltányosan bánt, sőt, ha megérdemelte, ki is emelte a többi közül, mindig visszaemlékezett „a tanító ur jóságára“ s amikor arra szükség volt, bátran mellé állott.

A pap és a tanító a falu társadalmához tartozott, de kívül esett azon a *jegyző*. (Természetesen már azért is, mert nem minden falunak volt jegyzője.) Ő, — amint egy idősebb székely találóan jellemezte a viszonyt — már nemcsak keresztnévén szólította a falusi embert, hanem hozzátette a vezetéknévét is. A jegyző hivatalnok volt, tehát a falu szemében az „ingyenélők“ nagy, haszon-talan seregéhez tartozott. De ezt a véleményt megváltoztatni — tisztelet a kivételnek — nem is volt szándékában. A falu ellenszenvét békeidőben a választások alkalmával, később a háboru alatt vonta magára, amikor a csendőrszuronyok szinte állandóan a háta mögött villogtak.

A *szolgabíró* képviselte a távoli, ismeretlen hatalmat, mely előtt nemcsak a nép, hanem annak vezetői is meghajoltak. A falusi ember e „*kellemetlen vendég*“ látogatásai alkalmával nyert bepillantást a városi intelligencia világába és levonta a maga tanulságait olyan értelemben, hogy „az igazi ur“ az, aki parancsolni szokott, aki kimérten beszél nemcsak vele, a paraszttal, hanem alantasaival is.

A háboru előtti falu a felsorolt személyeken kívül ismert még egy urat: a falu, vagy a vidék *nagybirtokosát*. A szegény ember irigykedése s jogos kifakadásai mellett megfigyelte életmódját s igyekezett mindig pontos tudomást szerezni arról, hogy a fényűző élet hogyan folyik a *kőkerítésen* belül. Voltak szép kivételek is, amikor a falu nagy-ura észrevette az igazságtalanságokat, melyek a népet érik s amennyiben az hatalmában állott, megkísérelte azokat orvosolni. Ezekben az esetek-

ben a falu nemcsak hálás volt urával szemben, hanem büszke is volt rá, mert tudta, hogy benne ritka kivételt kell megbecsülnie.

A falusi ember a városi társadalmat a környezetében megismert urakon keresztül képzelte el. Félelmes példaképpen előtte állott a *jegyző*, ki vele a hivatalos gőg hangján beszélt, de a szolgabíróval szemben az engedelmesség mintaképe volt, — a *szolgabíró*, a hatalmas ur, — a *nagybirtokos*, a gazdg, pénzes ember, ki értékeit gyakran a nép előtt érthetetlen könnyelműséggel fordította fényűző passzióinak kielégítésére. Természetes, hogy a faluban a nadrágos osztálynak azok a képviselői sem keltettek jó véleményt, akik arra törekedtek, hogy a nép tapasztalatlanságát, járatlanságát kihasználva, a néppel előnyös *üzletkötéseket* csináljanak s a falusi embert, ahol arra alkalom nyílt, becsapják.

Kisérletek az alkotó munkára a háboru előtti években

Nem lehet csodálkozni, hogy ilyen benyomások alatt a városi intelligencia nagy és sok rétegű társadalmával szemben a falu bizalmatlansága, sőt ellenszenve mindjobban megerősödött.

Az a közszellem, mely a nemzet nagy társadalmának meghasonlását megakadályozhatta volna, sehogy se tudott gyökeret verni. A népgondozás eszméjét mind a *politika*, mind a *mezőgazdaság*, mind a *kultúra* illetékes fórumain felvetették, de nem sok eredménnyel. Mind a három nagy tényező tévedett, amikor a „falusi gazda“ és a „nép“ fogalma között nem látott különbséget. „Néppárt“-ok alakultak, melyek a gazdaközönség érdekeit gyakran előbbre vitték, de a nép legelső nagy kívánságával: a *földreform* megvalósításával szemben süketek maradtak. Károlyi Sándor gróf segítő társával, Bernát Istvánnal szintén a gazdák védelmére kelt. Ő már nem az elmélet, hanem a gyakorlat embere volt: 1896-ban megalapította a Magyar Gazdaszövetséget, 1898-ban pedig a Hangya központi fogyasztási szövetkezetet. Az új gazdasági intézmények szellemében sok jóindulat, altruizmus volt, de szintén nem pótolta a legnagyobb hiányo-

kat s ott segített, ahol kisebb volt a baj. A Hangya életképesnek bizonyult, ma is folytatja áldásos működését. A gazda-szövetségek azonban túl voltak szervezve s ezért éppen a falu nem vette azokat komolyan. Dr. Nagy Endre könyvéből idézzük: „Ma nem úgy kell kezdenünk ezt, (a gazdakörök szervezését) mint hajdan, amikor megjelentek a községet és falusi népet nem ismerő szépszavú vezetők s egy nap alatt „megszervezték“ a gazdakört, mely ottlétükkor egyet lobbant, hogy néhány nap múlva kialudjon. A háboru előtti gazdakörök egyetlen feladatot ismertek csupán . . . minél többet és minél okosabban kérni. Ahány gazdakör, annyi éhes faluszáj nyílt meg minden évben, mely mohó étvággyal nyelte az állam millióit s koldus nyelven tanította meg beszélni az erős, munkabíró magyar gazdát. A jobb érzésűek hamar beleuntak az örökös kérés, megosztzkodásba. Félrevonulásuk aztán maga után vonta ez intézmények összeomlását“.¹

A nép oktatására irányuló törekvések sem váltották be azokat a reményeket, melyeket kezdetben hozzájuk fűztek. Kevéssel a háboru előtt az Országos Közművelődési Tanács a szabad oktatást, az iskolán kívüli módszeres népoktatást akarta bevezetni. Ez a mozgalom azonban nem volt édes gyermeke az államnak (a benyújtott törvényjavaslatok csak törvényjavaslatok maradtak), még kevésbé a társadalomnak. Valószínű, hogy ha a háboru nem zavarja meg az első évek szervező munkáját, később nagy eredményeket ért volna el.

Az intelligencia és a nép viszonyának az ügye csupán *nagykezdőbetűs intézményekre* volt bízva: azt a szomorú állapotot már akkor is sokan elítélték. A szervezés terve mindig helyes meglátásból indult ki: segíteni kell a nyomorgó, az elkeseredett népen. A szervezést társadalmi kívánalmak szülték: *egy társadalmi osztálytól kérték a segítséget egy másik társadalom számára. A vészkiáltások elhangzottak, a város kényelmes*

¹ Dr. Nagy Endre: A gazdakörök szervezéséről és vezetéséről 4 old.

társadalma azonban nem vett azokról tudomást. A kezdeményezők lelkes nekirugaszkodása a részvétlenség, a népszerűtlenség következtében alábbhagyott. A Nagy Mozgalom egyesületté, szervezetté zsugorodott. A díszes alapítás után pár év múlva az „N. N. Társadalmi Egyesület” belátta, hogy a nagyközönség támogatását nem képes elnyerni, tehát igyekezett felszámolni: betaktikázta magát valamelyik minisztérium költségvetésébe s a vezetést is csak névleg tartotta meg, de más-különbén mindent, valóban mindent az állam további irányításától tett függővé. A „társadalmi akció” így vált azzá, amivé nem lett volna szabad, hogy váljék: hivatalos, tehát merev és nehézkes intézménnyé lett, melynek alapszabályzatából nem a „Cél”-ra, hanem a „Tisztikar megválasztása”-ra vonatkozó paragrafusok kerültek előtérbe.

Összeforrás és szétválás.

A háboru kitörésével ez az intézményszerű falumunka is megakadt. A népnek azonban nem hiányzott már a város, az uri osztályok támogatása. A veszély megváltoztatta a város véleményét a faluról: az egész társadalom figyelme a falu felé fordult s igyekezett, bár szép szóval, jóvá tenni mulasztását. Virágésővel és zászlódiisszel, barátságos kézszorítással és lelkes ölelkezéssel fogadta „a nép fiait” s örömujjongva állapította meg, hogy a vagonokból kifogyhatatlanul ömlik a drága anyag: a falusi nagytömeg. A magyar „jó katonának” is megvolt a becsülete. Az ujságok vezércikkei, a politikusok elismerő nyilatkozatai, a lelkesítő szónoklatok mind a népet magasztalták, mely — lám-lám — mégsem haragudott olyan nagyon, hogy a veszély pillanatában ne sietett volna a haza védelmére. A város há-lája őszinte, szívből-jövő volt. Megindult a közada-kozás, a társadalmi segélynyújtás, — az intézmények, az állami szervek is komolyan meghallgatták a falu kíván-ságait s igyekeztek azokat minél hamarább teljesíteni.

A békeidőben elszigetelten élő nép szédülve vette tudomásul a megváltozott hangulatot. Átragadott rá is a lelkesedés s elfelejtette minden sérelmét. A fronton

sem változott a helyzet: megynugodva látta, hogy a háboru az egyenlőség jegyében folyik, innes különbség ur és paraszt között, a tiszt éppen úgy ki van téve a veszedelemnek, mint ő, a közlegény. Alkalma nyílt arra, hogy az őszinteséget parancsoló pillanatokban betekintsen vezetőinek lelkébe s meglássa a csak hírből ismert nagy és tisztelt személyekben az egyszerű, életüket féltő embereket, kik e tekintetben nem különböznek tőle.

Ha a háboru az első lelkes hónapok után befejeződött volna, az intelligencia és a nép között addig fennálló viszony így formálódott volna át: az ur megtanulta volna becsülni a falusi emberben a megbízható jellemet, a hőst, — a falusi ember pedig megismerte volna a békévek hőseiben, nagyaiban az igazi, olykor gyarló embert. Egymásra talált volna a tömeg és a tömegvezető, a falu és a város s az egyenlőségre, melyet a lövészárokból ismertek meg, még sokáig visszaemlékeztek volna.

A háboru azonban évekig tartott, a lelkesedés s a lelkesedésszülte barátságos hangulat mind elmosódóbb formában mutatkozott. A magyar intelligenciának megvolt a maga gondja: töprenghetett azon, hogy vajjon még mindig a szép, hazafias magyar célok győzelemre juttatásáért folyik a küzdelem, vagy közrejátszanak olyan érdekek is, melyekhez a magyarságnak semmi köze? Kiábrándító leleplezések történtek: csunya, sötét ügyek kerültek napvilágra, melyek mind azt bizonyították, hogy már a háborus viszonyoknak is megvannak az élelmes emberei, kik értettek ahhoz, hogy a hadviselést hogyan lehet kereskedelmileg kihasználni. A falu is kivette részét a megfigyelésekből, a leleplezésekből. Hangja nem volt elég erős, tehát csak magának raktározta el tapasztalatait, melyek a lehető legkedvezőtlenebbek voltak az intelligenciának némely képviselőjére nézve. A front-katona a hazulról hozott kiábrándító hírek mellett szintén figyelt és tapasztalt. Észrevette, hogy tisztjeit sem fűti már a régi lelkesedés, hanem — bizonyára szintén a hazulról érkezett hírek hatása alatt — itt-ott elégedetlenséggel fakad ki a szövetséges nációk ellen. A tiszteknek azonban, a fegyelem kötelező ereje mel-

lett, hallgatniok kellett arról, hogy defetizmusuknak politikai háttere van, — hogy azt a háboru céltalansága s a bizonytalan jövőnek a képe váltotta ki. A közlegény erről csak nagyon keveset tudott, ő csak látott és tapasztalt.

Amikor elérkezett az ideje, a falu népe ingerült elégedetlenséggel hagyta ott a harceket s méltatlankodásának nagyon sok helyen brutális formában adott kifejezést. A falu jegyzőinek — kevés kivétellel — menekülniök kellett, a tisztikarnak, az uniformisba öltözött intelligenciának pedig minden tekintélye megszűnt. Ha mérlegeljük ezt a folyamatot, megállapíthatjuk, hogy nem annyira a tekintély, a tiszti rang ellen volt nagy az ellenszenv, hanem inkább az ellen az osztály ellen, melynek hitvesztését, elhanyaglását, — olykor önző félrecsúszását — látta a nép fia, ki helyét végig becsülettel megállotta. A háboru az uraktól való elfordulásnak új formát adott. Nem a megalázkodó, hanem a visszahozott becsületére büszke, nem a gazdagokra irigykedő, hanem áldozathozatalának tudatában élő nép haragja volt ez az intelligencia ellen, melyet otthon is s a tiszti egyenruhában is gyarló oldaláról ismert meg. Ha mi, fiatalabb nemzedék, a falu férfiainak háborus visszaemlékezéseit hallgatjuk, nyugodt érzéssel állapíthatjuk meg, hogy az egyszerű emberek nemes igazságérzettel biráskodnak volt feljebbvalóik felett: nem azért ítélik el tisztjüket, mert tiszt volt s ebben a minőségben velük, az egyesekkel esetleg mostohán bánt, hanem azért, mert a katonák összességét, vagy éppen azokat a nagy eszméket játszotta ki, melyek az egész hadseregben az egyszerű falusi nép lelkében maradtak meg legtovább eszményeknek.

Megállapíthatjuk azt is, hogy a harc vonal és a reménységek összeomlása hozta meg azt a hangulatot, mely a helyzet kiegyensúlyozódását hosszú évekre megakadályozta. Az a körülmény, hogy a magyarországi forradalmat idegen elemek készítették elő s használták ki, az ismert súlyos következmények mellett azzal is járt, hogy a nagy magyar közösség (intelligencia és nép) a tájékozatlanság következtében egymásban kereste a bünbakot. Így történhetett meg, hogy a nép, minden megkülön-

böztetés nélkül, az urakat hibáztatta a katasztróféért, az intelligencia hangulata pedig, már azért is, hogy saját tehetetlenségét mentse, a nagybirtokokon itt-ott fosztogató nép ellen fordul és a forradalmi idők tulkapásait jórészt a falusi elemek „fegyelmezetlenségének” róttá fel.

IV.

AZ ERDÉLYI FALU A HÁBORU UTÁN

Az elülő viharos idők után a csend mélyebb és nyomasztóbb volt Erdélyben, mint bárhol. Az erdélyi magyar intelligencia vezeklő hallgatásba merült. Várta a fejleményeket.

Az erdélyi falu is nehezen tudta a régi barázdát megtalálni: nagyon benőtte azt a háborus évek burjánja. De a szántás és a vetés nem egyezményektől függött, tehát megkezdődött a termelő munka. Megkerültek az elveszettnek hitt emberek s ha megfogyva is, de megint együtt volt a falu. Közben hírek keringtek a faluban: odafenn, az urak körében, újra szóba kezd kerülni ő, újra az ő tömegeire hivatkoznak.

Erdemes megfigyelni a román impérium berendezésénél azokat a mozzanatokat, melyek Erdélynek egészen más arcot adtak, mint ahogy azt eltervezték.

A háboru előtti erdélyi románság társadalma a paraszti tömegeken nyugodott. Az erdélyi román intelligencia a regáti román vezetőség előtt mint a népi tömegek vezetője nyert értelmet és tekintélyt. A szorultság-szülte háborus földreform- és általános választójogi ígéretek az erdélyi románságban azt a látszatot keltették, hogy az egyesülési eszme nemcsak nemzeti, hanem demokratikus hajlamokkal is alá van festve. Az erdélyiek bizalmát és a jövőbe vetett hitét még fokozta az az eredmény, hogy a nagy terv tényleg a paraszti tömegeken át jutott el a megvalósult célhoz.

Azonban a szépen elgondolt egyesülés örömét hama-

rosan kiábrándító jelenségek zavarták meg: az erdélyi román vezetőség nem jutott hozzá a megígért befolyáshoz, hanem mindjobban háttérbe szorult. A liberális oligarchia rövid idő elteltével kivette a hatalmat a Kormányzó Tanács kezéből s az egymást követő választások önkényességei azt bizonyították, hogy a vezetést egyelőre nem is hajlandó másnak átadni. Még akkor sem, ha az értékesnek bizonyuló népi tömegek úgy kívánják. Az ideáлизmussal fűtött erdélyi román társadalmat egymás után érte a csalódások hideg zuhanya, amit őszintén be is vallott, nemcsak az ellenzéki sajtó hasábjain és a parlamentben, hanem a néptömegek előtt is, melyek körében azelőtt paradicsomi színekben festette a jövőt. Az erdélyi román népnek azonban nem volt szüksége a magasabb politikai berkekből hozott hírekre. A földreform keresztülvitelénél, amikor azt kellett tapasztalnia, hogy az nem mezőgazdasági, nem is nemzeti, hanem pártpolitikai kérdéssé vált, magától is le tudta vonni a tanulságokat az új kormányzati rendszerről.

A demokrácia léggömbje tehát már az első szellőtől kipukkant, nem maradtak el azonban a nacionalizáló törekvések. Mintha az első évek kormányai azzal akarták volna jóvátenni más oldalon be nem váltott ígéreteiket, hogy „a régi elnyomókon“ bosszút álljanak: megindult a nagy munka, a nemzeti állam kiépítése a türelmetlenség jegyében.

A bizonytalanul tapogatózó erdélyi magyarságot az első években az egyházak tartották össze. Megfeleltek hivatásuknak: felülemelkedtek a „felekezetieskedések“-en, egyöntetű s ugyanakkor erélyes fellépésükkel jórészt pótolni tudták azt a politikai szervet, mellyel — a fordulat váratlansága következtében — az erdélyi magyarság nem rendelkezett. Az egyházak szervei már a háború előtt ki voltak építve a falu felé, sőt a faluban gyökereztek: ennek lehet tulajdonítani, hogy az első évek politikai kísérletei nemcsak a városi magyar intelligencia válságos helyzetét tartották szem előtt, hanem a falu sérelmeivel is foglalkoztak. Sajnos, hogy az addig hiányzó politikai szerv kiépítése után az egyházak

átruházták arra a nemzetmentés nagy felelősségét s ha nem is minden téren, de visszavonultak az egyházi érdek szűkebb keretű célkitűzéseisehez.

Szükségtelen e dolgozat keretében az erdélyi kisebbségi politika kifejlődését alapos figyelemmel kísérni, valamint szükségtelen újra csokorba kötni azokat a hatalmi tulkapásokat, melyek ellen az erdélyi magyarságnak védekeznie kellett. A sorsáért aggódó kisebbségi ember mindezekről tudomást szerzett a napi sajtóból s e téren sokkal nagyobb tájékozottságra tett szert, mint amilyen-nel a háboru előtti kényelmes időkben rendelkezett.

A nép hangulatára nézve azonban meg kell jegyez-nünk: az új államhatalom sem politikai, sem gazdasági, sem kulturális tevékenysége során nem tudta az erdélyi falu rokonszenvét megnyerni. Szerencsétlen pártpoliti-kája, melyben mind jobban elmerült, komolytalanná tette a nép előtt. Nagy ígéretei, melyeket a földreform végrehajtása előtt csillogtatott meg a nép előtt, még na-gyobb elégedetlenséget, elkeseredést szültek *faji különbség nélkül* az ország földműves társadalmában. A népre tekintő kulturális munkásságot, különösen az első évek-ben, csak a legkezdetlegesebb formák között végezhetett, mert a nagy szükséglethez mértén kicsiny volt a kultura apostolainak a száma, kevés volt a tanerő s a „kurzista“ tanítók gyors kiképzése azzal az eredménnyel járt, hogy oda nem való emberek kerültek a falusi iskolákba, kik hiányos kiképzésük hátrányait azzal igyekeztek pótolni, hogy a kormányon levő párt agilis szószólóivá váltak s az addig nyugodtan élő falut belekeverték a napipoli-tika civakodásaiba.

Ha nem országos viszonylatban, hanem a kisebbségi falu szempontjából vizsgáljuk a megváltozott helyzetet, meg kell állapítanunk, hogy a kormányzatok a magyar falut még azokban az előnyökben sem részesítették, me-lyeket a többségi falunak megadtak. Mert tekintet nél-kül az új közigazgatás meg nem értő szellemére, a sokat emlegetett földreform „áldásai“ a magyar falusi réte-geket még nagyobb teherrel rótták meg, mivel, ha azok itt-ott részesedtek is az osztoszkodásban, reájuk hárult a

vagyonukból kiforgatott egyházi intézmények és szervek segélyezése. A magyar falu kulturális kérdései is mostoha kézbe kerültek a változás után: a régi falu egyik legértékesebb vezetője, a magyar tanító, igen sok helyen olyannak kellett, hogy átadja a helyét, ki szociális kötelességeinek még akkor sem tehet eleget, ha képzettsége meg is van, mert nem tud a magyar falu nyelvén értekezni s így az iskola falain kívül hasznavehetetlenné válik.

Nem lehet tehát csodálkozni, ha a magyar nép bizalmát újra, sőt kizárólag a magyar intelligenciába kezdte vetni. És az *arra hivatottak* igyekeztek a beljük helyezett bizalomnak képességeikhez mértén megfelelni. Az *egyházi szervek* megnövekedett érdeklődéssel fordultak a falu felé, a gyakori látogatások alkalmával igyekeztek a falut meggyőzni afelől, hogy helyzetét, kívánságait nyilván tartják. Hozzájárultak egy *néplap* (Magyar Nép) kiadásának a tervéhez is, mely politikai tények közreműködésével már 1921-ben, tehát mindjárt a zavaros idők elmúltával, hozzáfogott a magyar falusi nép kulturális és gazdasági ügyének felkarolásához. A Magyar Nép évfolyamainak átlapozásánál egyfelől arról győződhetünk meg, hogy a felnőttek oktatásának szükségét mindjárt a megindulás után felvetette és azt bevezetni és táplálni igyekezett és másfelől arról, hogy a falu intelligenciája szintén sorompóba lépett és kulturális mozgalmak, előadások révén igyekezett a népet az iskolán kívül is nevelni.

Tényleges gazdasági segélynyújtásban azonban, a magyar nemzeti tőke, vagy a tőke nemzeti irányításának hiánya miatt, a magyar falu mostohán részesült. A megélhetés, vagy talán csak az életbenmaradás gondjai mind komorabbá tették a falut, mind inkább kiváltották benne az elkeseredést, melyet nemcsak azok ellen nyilvánított ki, akiket elhagyatottságáért okolhatott, hanem az egész társadalom ellen.

A magyar társadalomnak válaszolnia kell arra a vádra, melyet a falu ellene emelt. Meg kell értenie, hogy azt a népet, melyet mind a közigazgatás, mind a közok-

tatás barátságtalanul kezel s amelynek helybeli jóindulatu vezetői is számbelileg megapadtak, *társadalmilag* kell gondozásba vennie. Nem intézményeket kell alapítani, melyek pár jóakaró ember vezetése mellett a nép ügyét szolgálják, nem másokra kényelmesen átruházott megbízásokkal kell ezt a hatalmas, fontos kérdést elintézni, hanem *az erdélyi magyar közszellem átalakításával új, egyöntetű, önzetlen falu-munkába kell fogni, mely terhe és kötelessége legyen mindenkinek.*

A következő fejezetekben, *a mai erdélyi magyar falu* belső és külső viszonyait kívánom ismertetni s egyuttal az új falufejlesztő munka *részeseinek és eszközeinek* megnevezését is célul tűzöm ki.

V.

A FALU TÁRSADALMA

Nagyváros, kisváros, falu.

Érdekes és nem fölösleges megfigyelni, hogy a falu társadalma sokkal inkább hasonlít a nagyváros, mint a kisváros társadalmi berendezkedéséhez. A fejlődés bizonyos korszakában a társadalmi fejlődés eltér a számbeli gyarapodás méreteitől s amit el lehet mondani minden ember-közösség néprajzi fejlődéséről, (hogy több házból falu, a kicsi faluból nagy falu, a nagy faluból kisváros, a kis városból nagy város lesz), azt nem lehet egyuttal a társadalmi fejlettség egymást követő fokozatainak tekinteni.

A falu (a nem nagy falu) társadalma a nagyváros társadalmához hasonlít. A hasonlóságot abban lehet észrevenni, hogy mind a két társadalomban megvan az egészséges felosztottság: van tömege, mely vezetésre szorul s van vezető osztálya, mely igyekszik eleget tenni hivatásának. Mind a nagyvárosnak, mind a falunak megvannak a hangadói, a vezetői, e társadalomban tehát van, illetve lehet egy (városban több) egységes tömeg, mely

a politika, gazdaság és kultúra terén elismeri a *szaktekintélyt* s annak vezetésében megnyugszik. Nem bölcsességből, belátásból teszi ezt, hanem kényszerűségből. Azért, mert mind a nagyváros, mind a falu vezetője olyan magasan áll műveltség, felkészültség tekintetében a nagytömeg felett, hogy *a két véglet összevonását a tömeg meg sem kísérel.* Kisvárosban látszólag kiegyenlítődnek a különbségek. Azokból, akik itt a vezetésre volnának hivatottak, hiányzik a vezetés, a tanítás végrehajtásának vágya, amit annak lehet tulajdonítani, hogy minden kezdeményezés *a tanítani akaróhoz műveltség tekintetében már sokkal közelebb álló tömeg* rosszindulatu, irigy, vagy indokoltabb esetekben tiltakozó ellenállásába ütközik. „Senki sem próféta a maga hazájában” — ezt a megállapítást elsősorban a kisvárosra lehet alkalmazni, ahol a tettekre kész embernek is bele kell illeszkednie az erőszakosan kiegyenlített műveltségfokozatok keretei közé s meg kell elégednie azzal, ha magasabb kulturáltságát egészen szűk körben bizonyíthatja, értékesítheti. Ebből azonban a nagytömeg semmit sem kap, — de nem is kér.

Miért tartottam szükségesnek ezt elmondani?

Meg kívántam állapítani: 1. Nem helyes az a fel fogás, mely szerint a falusi társadalmi-kulturális mozgalmak eredményessége a falusi lakosság egyedeinek *menyiségétől* és nem *milyenségétől* függ. (Helytelen tehát arra hivatkozni: a falu kicsi ahhoz, hogy valamilyen téren komoly munkát lehessen kezdeni. Vagy: a lakosság azért maradt el annyira a világtól műveltségben, kulturában, mert még nagy falu sincs a közelében.)

2. Attól kezdve, amint a nagy falu igényt kezd tartani arra, hogy „város”-nak nevezzék, fokozottabb figyelemmel kell ügyelni arra, (szükség esetén akár az erők felfrissítésével is), hogy a szaktekintélyei továbbra is tekintélyek maradjanak, akik nem engedik ki a kezükből az egységes vezetést — csak azért, mert a kisvárosivá vedlett, felszínes, átlagkulturával megérintett tömeg nem akar maga fölött senkit sem látni s minden komoly közügy iránt megnyilvánuló érdeklődést, buzgó-

ságot érvényesülni, feltűnni akarással vádol.

3. Végül fel kívántam hívni a falu problémái iránt érdeklődők figyelmét a *kisvárosra*. Ennek a társadalomnak a tanulmányozását azért tartom szükségesnek, mert tisztában vagyok azzal, hogy — a mai kedvezőtlen helyzet ellenére is — a kisváros hivatott arra, hogy a közvetítő szerepét játssza a nagyváros intellektueljei és a nép között, tekintettel arra, hogy a falusi lakosság sokkal nagyobb tömege érintkezik a kisvárossal, mint a nagyvárossal.

Dolgozatomnak ebben a részében a mai falu benső társadalmát kívánom ismertetni, melynek van tömege (a nép) és vannak hivatalos, vagy a nép részéről elismert vezetői (az együttlakó intelligencia).

A falu tagozódása.

Három korosztályra s ezáltal három külön körre lehet felosztani a falusi társadalom tömegét, a népet. Falun a patriarchalis berendezkedés a tömeg belső irányítását a legtöbb helyen még mindig az *öreg*ek számára tartja fenn. Ők a család, a rokonság, a falu tekintélyei, véleményük ha nem is döntő, de irányadó. A *középső osztály*, mely a tulajdonképpeni családfenntartók, dolgozók csoportját képviseli, a harminc, negyvenéves munkáskezek. Ezekhez — hangulat tekintetében — közel áll a *falú ifjúsága*, az iskolából kinőtt, de még nem házasodott fiatalság. A gyermekek, mint társadalomalkotó elem, falun nem jönnek számba.

Ha a falunak az intelligenciához való viszonyát figyeljük, arra kell törekednünk, hogy előbb az említett három korosztály *belső* közszellemét, megoszlását ismerjük meg. Már azért is szükséges ez, mert a közszellem három különböző formája nemcsak egymással szemben, hanem a rajta kivüleső társadalommal, az intelligenciával szemben is eltérően nyilatkozik meg.

A falu három korosztálya egymással szemben áll, ez a szembenállás azonban egészen más formában jelentkezik falun, mint városon. A közbülállók falun inkább a fiatalság felé hajolnak, a fiatalságnak adnak igazat, míg városon a második korosztályban inkább azt a törekvést

lehet észrevenni, hogy az öregeket támogatják az ifjuság türelmetlenségével szemben. Könnyen meg lehet találni e két egymástól eltérő jelenségnek az okát: A városi középkorúak (értem e fogalom alatt mindazokat, akik „még nem fáradtak el“ s aktív munkát fejtenek ki valamilyen téren) már a beérkezett ember nyugalmával ítélhetik el az ifjuság rohanását s bátran állhatnak a gyámoltalan öregek védelmezőinek sorába: ők jelentik a jelent, ők állanak fölötte mind a fiatalságnak, mind az öregeknek. (Aki közülük nem ezt teszi, hanem azt hangoztatja, hogy „tökéletesen egyet ért az ifjúsággal“, annak helyzete rendszerint még nem alakult ki véglegesen s azért áll az ifjuság mellé, mert arra gondol: talán ha az ifju nemzedékhez kapcsolódik, annak célbaérkezésénél ő is belophatja magát a versenyzők közé.) Nem így van azonban falun, ahol — a régi időkől visszamaradt felfogás szerint — *az öregség a bölcsességet, a semmi mással nem pótolható tapasztalatot jelenti*, melyet a közhit (s első-sorban az öregek korosztálya) ma még fölébe helyez minden tudományos, illetve szakszerű megállapításnak. A falu öreg bölcsei uralják a helyzetet s kiváltságukat nem engedik (amennyiben ez hatalmukban áll) még a középkorúak, a harminc-negyvenévesek által sem megcsorbitani.

Meddig maradhatott ez így anélkül, hogy a középkorúak még csak föl sem szólaltak? Addig, amíg a kezdetleges iskola-műveltséget kizárólag az idő tapasztalata, de semmi szakszerű továbbképzés nem bővítette, *amíg a tapasztalás egyedül az idők múlásától függött*. A falusi öregek vezetési hajlamait tehát egyelőre meg lehet érteni, de ugyanakkor meg kell érteni a *háborús tapasztalatokkal hazaérkezett középkorúak* állásfoglalását, melyet az ifjuság mellett nyilvánítanak meg, szembefordulva a vezető, az irányító korosztállyal, az öregek csoportjával.

A nép belső tagozódásának érintése után rá kell térnünk a mi kérdésünk gondolatmenetére: meg kell vizsgálnunk, hogy a három, (a közhangulatra nézve lehet mondani: két) falusi korosztály milyen érzelmeket táp-

lál, hogyan viselkedik, külön-külön és egy tömegben, az értelmi osztály képviselőivel szemben?

Még a mai világban el lehet mondani, hogy a falu vezetője a pap. Mit jelent ő annak a falunak a számára, mely ma még a régi nemzedék, az *öreg*ek irányítása alatt áll?

A vasárnapot, a méltóságot, a szellemi táplálékot, a község költségén szükségképpen tartott kultur-szaktekintélyt. A falu irányítói ezt akarják, ezt szeretik látni a papjukban s ha mást is kénytelenek meglátni benne, kellemetlenül érzik magukat, huzódoznak, barátságatlanokká válnak.

Miért?

A falu büszke arra, hogy egy urnak ad kenyeret. Tetszik neki az a gondolat, hogy olyan nagy fényűzésre képes: csak azért, hogy vasárnap meghallgassa a tanult ember bölcselkedését, hogy lássa mozdulatait, megjegyezze kifejezéseit, — ezért ő meghozza azt a nagy áldozatot, hogy jólétben tartja „a hat munkanapot végighenyélő urat.“ Ez tetszik neki. Zsörtölődik, a *nehéz* munka óráiban hangos szóval szidja a hüvös szobában nyugvó tiszteletest, vagy tisztelendőt, de csak azért, mert titokban elégtétellel állapítja meg, hogy ő teheti ezt, hogy az ur az ő kenyerén él, — vagy a kívülálló szemével nézve: mert benne itt is kiüt elmosódó formában a magyar ember disz, pompa, fényűzés-szeretete. Hogy ez így van, arra csak egy példát mondok: a népnek nem tetszik, ha a pap gazdálkodik. Ha rosszul gazdálkodik, azt nem bánja, ebben az esetben megelégedéssel állapítja meg, hogy ezen a téren a tudomány (a teológiai képzettség, melyről a népnek nagyon halvány fogalmai vannak) semmit sem ér. Ha azonban a pap a gazdaságban is példát tud mutatni s ezzel bebizonyítja, hogy nincs a nép anyagi támogatására rászorulva, hogy anélkül is meg tudna élni, ebben az esetben szinte neheztel a papjára s ha alaptalanul is, olyan hírét költi, hogy a gazdálkodás miatt elhanyagolja papi kötelezettségeit. Arra is képes, (abból az elvből kiindulva, hogy a falu szégyene, ha a határban nem a pap vetése a leggyengébb),

hogy a pap földjét rosszul szántsa, művelje meg, csak azért, hogy egyfelől megmentse saját gazdasági-szaktekintélyét, másfelől, hogy ureltartó minőségében tovább is diszelegni tudjon.

Nem látom rózsaszínűnek, népszínműizűnek a falusi világot. Kötelességemnek tartom azonban valamenynyit idetartozó megfigyelésemről beszámolni s ezzel kapcsolatban megállapítani: ma még nagyon sok olyan falu van, melynek a népe tökéletesen meg van elégedve papjával, aki a katedráról úgy tud beszélni, ahogy a népnek tetszik, aki az uraságát nem sértően, de észrevehetően csillogtatja, — de azonkívül semmit sem tesz. A régi nemzedék, mely csak ezt a papot ismerte, ehhez az urhoz van szokva, a primitív ember tartózkodásával, melyet minden ujítással szemben nyíltan kimutat, rossz néven veszi, ha a papja olyan dolgokba is beavatkozik, melyekhez — szerinte — semmi köze. Egyelőre még általánosságban is lehet mondani: eddig nem történt meg, hogy a nép azért üzte volna el papját, mert kizárólag papi hivatásának élt s a falu belső életében nem vett részt, arra azonban számtalan példát lehet felsorolni, hogy a hangulat a pap ellen fordult, ha vele a nép nemcsak a templomban, vagy a parochián, hanem kint, a mindennapi életben is találkozott.

Szomorú volna, ha ezzel a megállapítással maradnánk, abban a meggyőződésben, hogy hát akkor tényleg az a leghelyesebb, ha a pap csak erkölcsi, kulturális szaktekintély marad a falu számára. Mert, ha tekintetbe vesszük, hogy az az elem, mely ma még a legtöbb falu közvéleményét képviseli s amellyel élesen szemben áll a jövő két nemzedéke, nemsokára kihal, akkor aggódva kell gondolnunk a pap helyzetére, ki rövidesen pártfogó, támogató nélkül marad.

Nem rémlátás: a mai középső korosztály, mely nemsokára az öregek helyébe lép, elégedetlenséggel, sőt bosszuvággal telve várja sok helyen, hogy az ő ideje elérkezzék. Milyen viszonyban volt, milyen viszonyt tart fenn a jelenben ez a nemzedék a papjával?

A mai harminc-negyvenévesek kaptak legkevesebbet

a pap neveléséből. Gyermekkorukat a tanító vezetése alatt élték át. (A magyar tanító vezetése alatt, kit megértettek s ki éppen ezért sokkal alaposabb munkát tudott abban az időben végezni a jellemek kialakulásánál, mint ma). Amikor elvégezték a hat osztályt, bekerültek abba a körbe, melynek semmi szava nem volt, már azért sem, mert *tapasztalt nagyapáik és engedelmes apáik egy uton jártak*, (nem úgy, mint ma, amikor az utóbbiaknak is legalább annyi tapasztalatuk van, mint az öregeknek) s a fiatalokkal szemben mindig nagy tulerővel voltak. A pap is tudatában volt a fiatalság jelentéktelenségének, tudta, illetve úgy gondolta, hogy a katona-éveket követő megházasodással majd mindegyiknek benő a feje-lágya s minden törekvése abban fog kimerülni, hogy *hasonló legyen elődjeihez, kikben idáljait látta*. Nem is törődött ezért az ifjúsággal, hanem azon volt, hogy az apák és nagyapák nemzedéke legyen vele megelégedve. A háboru azonban döntően beavatkozott ennek a nevelési módszernek az irányításába. A rendszer, mely a folytonos együttélésen, tehát megszokáson, beletörődésen alapult, megszakadt. A falu fiatalsága elszakadt környezetétől, kivált a pap személyes befolyása alól s hosszú éveken keresztül új, szokatlan, a régitől teljesen eltérő életmódot folytatott. Hogy milyen hangulatban érkezett vissza, arról már elmondtam megfigyelésemet. Ez a hangulat természetszerűleg maga után vonta a *régi ideálok megtagadását* s egy olyan világnézet kialakulását, mely a papban már nem a legnagyobb urat látta, nem a papi személyt tisztelte, hanem a *kiábrándítóan megismert intelligenciának egyik képviselőjét*. Nem mindig a papon mulott, hogy a hazaérkezett nemzedék benne később sem fedezte fel a tiszteletet megérdemlő, követésméltó vezetőt: az nem következett be, mert az elkeseredett emberekben a friss emlékek megszünték az előítéleteket, az egyszerűen gondolkozó nép egyik legnagyobb hibáját: az általánosítást.

És ekkor megkezdődött a harc az itthonmaradt és a világotjárt nemzedék között. Megindult a versengés a vezetésért, melynek során mind a két fél a saját tapaszt-

taltságára hivatkozott. Ebben a hareban — a pap veszített legtöbbet: elveszítette a jövőjét, a következő vezetősztály barátságát. Két ut között választhatott: vagy az öregek védőszárnya alatt maradt meg, vagy átpártolt a hazaérkezettek táborához. Az első esetben egész biztosan magára vonta a fiatalabbak haragját, mivel nyíltan állást foglalt ellenük. Az utóbbi esetben is vesznie kellett: a rebellis tábornak nem kellett pap, *csak ember* s mivel ez az ember, kit az öregek sem tartottak érdemesnek a támogatásra, gyenge, védtelen volt, iránta a legtöbb helyen minden tisztelet, tekintély megszűnt. Kevés pap próbálta meg egy harmadik utat találni, de bizonyára ez a csoport járt a legrosszabban. Azokra gondolok, akik önzetlenül és elképzelt erkölcsi sulyukra támaszkodva, felül akartak emelkedni a pártokon s arra törekedtek, hogy igazságos ítéletet hozzanak a vitás kérdésekben, hogy ítélkezzenek, kritikát gyakoroljanak, hol az öregek, hol a fiatalabak rövására. Bármilyen igazságos az ítélet, bármilyen találó a kritika, a műveltségnek bizonyos foka szükséges ahhoz, hogy a célbavett egyén ne érezze sértve magát. Ez a magasabb kulturát megkövetelő elfogulatlanság, magától értetődőleg hiányzott (és hiányzik ma is) a falusi vitázó felekből s a jóakaratu békítés színte kivétel nélkül minden alkalommal még jobban elmérgesítette a helyzetet. Ebben az esetben már nem csak az ember, hanem az egyház képviselője is kárt szenvedett: a korholásban részesített egyén egész rokonsága (ismeretes az „atyafiságok“-ban, a „komaságok“-ban tömörült rokonok szolidaritása) magáévá tette az ügyet s elfogultságában ellene fordult nemcsak az ítélkezőnek, hanem egyházának, sőt néhol nemzetének is.

A mult évek helyzetképének ilyen szomorú beállítása után bizonyára sokan elcsodálkoznának: hiszen nem vagyunk még ennyire, — lehetetlenség, hogy a pap s ezzel a vallás ügye ilyen nagy veszedelemben forogna...

A veszély ma már tényleg nem olyan nagy sok helyen, — amilyen lehetne. Nem nagy pedig azért, mert papjaink közül a legtöbben már megtalálták a sulyos kérdés megoldásához vezető utat. Megtalálták azt az

eszközt, mellyel mind a középső, mind a legidősebb korosztály ellenszenvét lefegyverezték: *foglalkozni kezdtek az ifjúsággal*. A jelen két ellenlábas a harmadik, semleges fél támogatásában nem látja saját érdekeinek veszélyeztetését. A középső korosztály, az apák nemzedéke megnyugodva állapítja meg, hogy a jövő nem reménytelen s a fiatal nemzedék kiképzéséért nemcsak hálával, hanem elismeréssel is adózik — nem a papnak első sorban, hanem az embernek, gyermekei jóakarójának. A nagyapák a papnak ezen a téren kifejtett tevékenységét nem tartják magukra nézve veszélyesnek, mert tudják, hogy a megkezdett munka csak akkor hozza meg az eredményét, az új nemzedék csak akkor jut szóhoz, amikor ők a mai (elképzelt, vagy tényleges) vezetők már eltűnnek a küzdők közül. Tehát az öregek továbbra kitartanak pártfogoltjuk, a pap mellett s az ő új kezdeményezését legfeljebb közönnyel, vagy a tapasztalt bölcsék elnéző mosolyával kísérik.

A falu ifjúsága és a pap

A pap előtt tehát nyitva áll ez az út: nevelhet magának egy nemzedéket, mely a két másik korosztálytól eltérően nem az urat, nem is a rossz oldaláról megismert intelligenciának egyik ellenszenves képviselőjét látja meg benne, hanem elismeri ember-testvérének, a több tudással rendelkező kultur-szaktekintélynek. Akik a falusi ifjúság válságáról beszélnek, bizonyára kétkedve fogadják ezt a jóhiszemű megállapítást. Nem tartják képesnek a papot arra, hogy a város rossz hatását, a mai szellem gyarlóságait egyedül ellensúlyozni tudja. Nagy, fontos feladat a jövőre nézve, hogy a falusi ifjúságot megismerjük, mint a következő magyar társadalom alapját, érdemes tehát ezzel a kérdéssel foglalkozni.

Melyik az az út, mely a falu ifjúságának életében az iskolától a családalapításig vezet? Tulajdonképpen már az iskolában eltöltött éveket is figyelembe kell venni, hiszen itt jelentkezik a kisebbségi magyar fiatalságnak első nagy megtorpanása: az elemi-iskola tanítási rendsze-

rének az akadályai, mely olyan feladatok elé állítja a falusi kisdíákot a nyelvtanulás terén, melyről az apák, a nagyapák nem is álmodtak. Erről külön fogok megemlékezni. Most csak a pap feladatának a szempontjából vizsgálom a kérdést s mindjárt bevezetésül megállapítom: az *egységes nevelés tekintetében kedvező az a körülmény, hogy az iskolából kikerült, valójában nagyon kis mértékben előrehaladt falusi gyermek annak az embernek a szellemi vezetése alá kerül, kit már az iskolai év alatt, a vallástanulás közben megszeretett, megbecsült, mert anyanyelvén, értelmesen szólt hozzá.* A vallástanulás a könnyebb feladatok közé tartozik, — az iskolai rendszabályok ez órák alatt nem olyan szigorúak, — a hitoktató érdekes, érthető példázatokkal szórakoztatja a kis diákokat: mindezek a körülmények hozzájárulnak ahhoz, hogy — ha a pap ezt tényleg célul tűzte ki — az iskolából kinőtt ifjúság közelebb érezze magát ahhoz a szellemhez, melyet a pap hirdet, mint ahhoz, mely érthetetlen, idegen világba akarja őt bevezetni.

Ha a pap nem bocsátja útjára az iskola padjait elhagyó fiatalságot, hanem mindjárt bekapcsolja a közérdekek munkakörébe, az életnek ezek a fiatal ujoncai lesznek később a pap leghálásabb hivei.

Tekintettel kell lennie a papnak arra: az iskolai évek, ha a szellemi fejlődést nem is segítették elő, bizonyos mértékben mégis vittek rendszert, pontosságot, tiszteletet a kultúra iránt a gyermekek életébe. A kényszer megszűnik ugyan az utolsó, iskolában eltöltött nappal, de ugyanakkor egy másik érzés kerekedik felül az iskolát végzett tanulóknál, éppen a „végzettség“ kellemes érzése, melyet mi, gimnáziumot kijárt diákok az érettségi után érzünk s amely éppen úgy jelentkezik a falu gyermekeiben, mint mibennünk. A célbaérés, az eredmény mindig új tevékenységre sarkal, sajnos a nagy ambíciót rendszerint letörlik az elkövetkező napok tapasztalatai. A papnak nem szabad a falu iskolát végzett ifjaiból kiölnie ezeket a nagyszerű érzéseket, ellenkezőleg: azon kell lennie, hogy az iskolából megmentett rendszert, pontosságot s főleg a kollek-

tivitási érzést alátámassza az új elemmel: az ambícióval s hogy *kielégítse a kezdetben öntelt, de könnyen jóírányba terelhető szereplési vágyat*. Vegye komolyan a tetterkész jelentkezőt, ne ábrándítsa ki egyszerre a nagyratörő álmokból. Adjon neki munkát, becsülje meg a tevékenységét s ha mindezt megteszi, a legjobb, a legbuzgóbb munkaerőt fogja megtalálni az iskolát végzett ifjuban. A papnak emellett azonban egy másik, szociális jellegű hivatása is van, illetve kellene, hogy legyen: annak tudatában, hogy a mai gazdasági viszonyok kényszerítik a falu ifjúságának túlnyomó többségét, hogy a városban szolgálatba álljon, *a papnak elő kell készítenie a távozni készülő csoportot a városi életre*, arra, hogy a tapasztalatlan gyermekemberek beletalálják magukat az új helyzetbe.

Hogyan történjek ez?

A köztudatban eddig az a meggyőződés uralkodott, hogy amennyire csak lehetséges, távol kell tartani az éretlen falusi fiatalságot a várostól. Mozgalmak indultak meg, melyek ezt a célt szolgálták s e mozgalmaknak előlálló vezetője a falu papja volt, ki óva intette az ifjúságot, hogy városban álljon szolgálatba, vagy ha ez már elkerülhetetlen, őrizkedjék az uton-utfélen reáleselkedő bűnöktől, melyek a lejtőre viszik. E jóakaró tanácsoknak majd semmi foganatja nem volt. Az iskolából kikerült falusi fiú, vagy falusi leány, ki rövidesen ráeszmélt, hogy „végzettsége” még semmit sem jelent, azt is észrevette, hogy a falu társadalmában nincs helye, még *nem veszik számba*. Ő lenézte a kisebbeket, őt lenézték a nagyobbak, tehát sehová sem tartozott. Nagyravágyságának más teret keresett: az a meggyőződés, hogy a városi élet mindenkit tapasztalttá tesz s a tapasztaltság tekintélyt ad idehaza, vágyat ébresztett benne — nem a városi élet iránt, hanem az iránt, hogy onnan *győztes hadvezérként* térjen vissza azok közé, kik távozása előtt lenézték. Természetesnek kell találnunk ezt a következtetést, ha visszagondolunk a magunk megaláztatásaira, melyeket csak azzal a hátsó gondolattal tudtunk annak idején elviselni, hogy: „majd megmutatom én, ki vagyok.”

Eltekintve azonban attól, hogy a fent elmondott indoknál fogva a tanácsadó semmi célt nem ért el, mert a természetes vágyat nem ölte ki az érvényesülni akaró ifjúból, a legtöbb esetben káros munkát végzett: azt megmondta, hogy a városban mitől kell őrizkedni (tehát megtiltott valamit, mely ellen konok csakazértis szület-
hetett meg), de azt nem mondta meg, hogy hová szabad elmenni, hogy hová kell elmenni, (eltekintve a kötelező felszólítástól, mely a templom látogatására buzdított).

A tanácsadó tehát — nyilvánvaló jóakaratból — el-
rémitette a falusi ifjút a várostól, *tulozta a veszélyeket*, elidegeníteni akarta a város életében való részvételtől, abban a hitben, hogy a megijesztett gyerekeMBER meg-
sem próbálja személyesen meggyőződni a hallottak igaz-
ságáról. Szabad-e csodálkoznunk, ha az első tapasztalat-
ra, mely csak valamivel enyhébb színben tüntette fel a
város bűneit, mint ahogy azokról odahaza beszélt a ta-
nácsadó, a fiatal szolgálégény, szolgáló, örömmel, *meg-
nyugvással állapította meg, hogy „nem éppen úgy van,
ahogy a tisztelendő ur mondotta“* s feledve a hitelét ve-
szített jótanácsokat, azokat „prédikációknak“ nevezte s
megindult az új barátok tanácsait követni? Mert az új
tanácsok teljesen megfeleltek a céloknak, melyeket eljő-
vetele előtt elérni akart: most már hozzáfoghatott gyűj-
teni a tapasztalatokat, az eseményeket, a kalandokat, me-
lyek odahaza tekintélyt, biztos fellépést, ünnepeztetést
vonnak majd maguk után.

Mindabból, amit fennebb irtam, a következő megál-
lapításokat akarom levonni: 1. A falusi ifjuság nagy
részét gazdasági nehézségek nyomása alatt a szülők szol-
gálatba küldik. Helytelen, mert hiábavaló dolog volna,
ha a falu vezetője ezt érzelmi, erkölcsi okokkal akarná
megakadályozni. Ez a hiábavalóság még nyilvánvalóbb,
ha egy titkos érzelmi rugó (a diadalmas visszatérés re-
ménye) is hozzájárul az anyagi okhoz.

2. Helytelen, mert a céllal ellenkező eredményre ve-
zet a falusi fiatalembernek a várostól, a felsorolt városi
sötétségektől való elijesztése. Az ilyen irányu tanácsadá-
sok kivétel nélkül a tulzás hibájába esnek s eltekintve at-

tól, hogy a városról végül is hamis képet adnak, azzal a veszélyel járnak, hogy a személyes tapasztalat kiábrándítóan megcáfolja a jóindulatu intelmeket.

Ma már alig van s a jövőben is alig lesz olyan falusi ember, ki a fiatalyságból ne töltött volna hosszabb-rövidebb időt városon. A papnak számolni kell ezzel s mivel a városon nyert tapasztalatok olyan nagy befolyással bírnak a falusi ember gondolatvilágának kialakítására, azon kell lennie, hogy a tájékozatlan, tapasztalatlan ifjút ne tilalmakkal, óvásokkal lássa el, hanem jó tanácsokkal arra nézve, hogy mit csináljon, hol töltse szabad idejét, mit lásson meg a városból, milyen szemzőgből nézze a városi életet. *E tanácsoknak tehát nem tiltó, hanem ajánló jelleggel kell bírniok.* S mivel ez a módszer sokkal nagyobb, alaposabb munkát igényel, mint az előbbi, az iskolát végzett falusi fiatalyságnak — akár a továbbképző-rendszer alapján — tanfolyamokat, előadássorozatokat kell rendezni, melyek betekintést nyújtanak a városi életbe, annak hasznos, érdemleges részére is felhívják a fiatalok figyelmét s amidőn minden tulzás nélkül megfestik a város képét, kerülő módon értésére adják az óvásokat, az intelmeket is, melyeknek „miért?”-jeire szintén kimerítő felvilágosítást adnak. Ezt a falusi fiut, vagy leányt, ki a hasonlócélú felvilágosítások reáлизmusával indul a városba, az ujonnan szerzett városi barát nem képes elkápráztatni tapasztaltságával, jártasságával. Városon mind több olyan intézmény alakul, mely felkarolja a városba özönlött falusi ifjúságot s gondoskodik arról, hogy a vasárnapdélutáni szórakozás tényleg hasznos, felfrissítő szórakozás legyen. A pap ajánlásával, irányításával az ilyen helyekre lehet bevezetni a fiatalyságot, mely ez esetben a városnak bizonyára inkább a jóhatását vinné haza. A kezdeményezés már megtörtént, most már csak a tapasztalatnak kell kialakítania azt a munkatervet, mely a szerény, de ugyanakkor türelmetlen, primitív igényeket kielégíti. Az, amit szem előtt kell tartani: olyan lehetőségeket kell nyújtani a városon szolgáló falusi fiatalyságnak, hogy az itten szerzett tapasztalataival, elért sikereivel, otthon okvet-

lenül alkalma legyen tekintélyt, elismerést szerezni.

Nem olyan nehéz tehát a falusi ifjuság problémája. A papnak létkérdése, hogy azt a nemzedéket, mely nem sokára átveszi a falu vezetését, visszahódítsa magának. Erre meg van adva a lehetőség akkor, amikor a hitoktatással a másik kultur-szaktekintélynél sokkal kedvezőbb, rokonszenvesebb szerepet játszik a gyermek nevelésében. Azután következik az a pillanat, melyet a legtöbb pap nem ragad meg: az utolsó iskolai év után következő idő, mely alatt a magát nagynak feltüntetni akaró fiatal legénykét az egyik csapás a másik után éri, mert „lóg” a lenézett iskolás gyermekek és az őt semmibevevő fiatalság társadalma között. Ha a pap felkarolja e tettekre kész, érvényesülni akaró gyerekembereknek a lelkesedését s az elkövetkező városi évekre alaposan felkészíti őket, úgy kapja vissza ezt a fiatalságot a városból, mint ahogy elengedte, sőt valóban helyes irányban tájékozott, a töbinél nagyobb kultúrával rendelkező társadalmat kap, mely tiszteli benne a városi kultúra ügyvivőjét s megbecsüli saját helyzetét, melyben a pap jóvoltából, továbbra is élvezheti az elhagyott város civilizációját, kultúráját.

A pap állásfoglalása a falu közéletében.

Eddigi fejtegetéseim arra irányultak, hogy megvilágítsam a falu hangulatát a pappal szemben s amennyiben lehetséges, közelebb hozzam a falu két társadalomalkotó elemét: a népet és a falusi intelligenciát elsősorban képviselő személyt, a papot. Amikor átvezettem a papot a három korosztály külön világán s rámutattam arra, milyen fontos feladat vár a falu vezetőjére az ifjuság nevelésében, még nem merítettem ki azt a kérdést: milyen álláspontra kell helyezkednie a papnak a mai és a maiból kinövő falu problémáival szemben?

Azzal, hogy a pap foglalkozik az ifjúsággal, már biztosította a maga számára a jövőt, sőt biztosította a jelent, a szülők jóindulatu támogatását is. Céljául ezek után azt kell kitűznie, hogy ezt a jóindulatot ne veszítse

el valamelyik más ténykedésével, mely a mai vezető osztály iránt megnyilvánuló ellenszenvet — *értsd: a pap által kidolgozott munkaprogram cserbenhagyását vonja maga után.*

Melyek az ellenszenvet maguk után vonó ténykedések?

Az egyszerű nép anyagián gondolkodik, amit tökéletesen meg lehet érteni. A papnak tehát elsősorban azokat a pontokat kell elkerülnie, melyeknél *az ő és a nép anyagi érdekei találkoznak*, sőt egymással szembe kerülnek. Ennek alapján megállapíthatjuk: 1. A legtöbb nézeteltérésre *az egyházi adó* szolgáltat okot. Az egyháznak valamilyen módon változtatniok kellene azon a rendszeren, mely a pap hatáskörébe foglalja az adószedő közeg ellenszenves feladatát. 2. A pap *ne kíváncson anyagi részesedést*, vagy javadalmazást olyan üzleti vállalkozásból, (hiteláru-szövetkezet, közös bérlés stb.), melyeknek vezetését azért bízták rá, mert nem találtak nála műveltebb embert. 3. A pap ne vállaljon olyan tisztségeket, melyek *ítélkezéssel* járnak (egyesületek elnöki tisztségét, stb.). Ezekben az esetekben a pap *ítélkezését* majdnem a „kiprédikálás” súlyával ruházza fel a nép, mely a fentebb ismertetett rokonsági szolidaritás révén ellenségeskedést fedez fel az ítéletben, ami arra indítja, hogy egységes frontot alkosson a vádlott védelmére — a pap ellen.

A pap a gazdasági életben.

Már említést tettem arról, hogy a nép nem nézi jóindulattal, ha a pap gazdálkodik. Kétségbe vonja, hogy a termelés terén is szaktekintély volna s azt hangoztatja: a pap végezze el a maga kötelességét s a földművelő ember dolgába ne kontárkodjék bele. Ez a mai hangadók osztályának felfogása. Ha a jövőre gondolunk s számbavesszük a lehetőségeket, a pap gazdasági tevékenységét bizonyos határok közé kell összevonnunk. Tekintettel kell lennünk elsősorban arra, hogy a gazdasági életben megnyilvánuló nehézségek a kigazdát az ésszerű gazdálkodás felé vezetik, melynek egyik előfeltétele *a szövetkezeti*

eszme megvalósulása. Ha a mezőgazdaság magáévá teszi a szövetkezeti elveket, annak a szervnek, mely a kisebb csoportokat egyetlen egységben összefogja, első-sorban az a feladata lesz, hogy a kisgazdák társadalmának szakszerű gazdasági tanácsokat adjon. Abban az esetben tehát, ha életerős mozgalmak indulnak meg, melyek népfőiskolákat, vagy legalább is rendszeres gazdasági tanfolyamokat állítanak fel a kisgazda-közönség számára, a papnak le kell mondania arról, hogy továbbra is ő maradjon a falu gazdasági szaktekintélye, ellenben át kell vennie a *közvetítő szerepét*, aki ebben a minőségben — *azzal a belátással, hogy a felállított intézmények oktatásai tökéletesebb formában szolgálják a földművelő nép érdekeit* — azt a célt tűzte ki, hogy az említett eszmék számára, még megvalósulásuk előtt, népszerűséget szerezzen, azoknak szükségességét beh bizonyítsa. A mezőgazdaság válságán ma már csak a szövetkezeti elv köré tömörült szakemberek segíthetnek. A papnak tehát ezt az elvet kell propagálnia s akkor nem irigységet, vagy éppen rosszindulatot, hanem kezdetben talán közönyt, később lelkesedést fog tapasztalni azok részéről, akiknek megélhetésén ő — mind a mai tanácsadásaival, példamutatásaival, mind a jövő utbaigazításával — könyyniteni akar.

A pap és a politika.

Az is fontos kérdés: *részt vegyen-e a pap a politikai életben?*

Ha csak a jelen helyzetet venném számba, gondolkozás nélkül megállapítanám: bátran részt vehet, mert a gazdasági bajokkal küzdő nép elfásultán hátat fordított a politikának, ezek iránt a kérdések iránt minden fogékonyságát elveszítette, a kenyérkeresés gondjai közepette még megkönnyebbüléssel veszi tudomásul, ha a pap magára vállalja a politikai állásfoglalás gondját. A nép számára régen csak játék, virtuskodás volt a politika (mondhatom ezt, mert a nép politikai ténykedése a nagy hűhóval megrendezett választási csatározásokban merült ki). Ma, amikor nincs kedve, sem anyagi tehetsége,

hogy a politikai színjátszásban szerepet vállaljon, gondolkozás nélkül követi a papját, vagy azt, aki ilyen irányban megköörnyékezi. A jövőben, ha a gazdasági helyzet javulásával a politikai élet is felépül népszerűtlenségéből, a papnak nagy hivatása lesz: *ki kell alakítania a falu új közfelfogását a politikáról s el kell érnie, hogy a nép ne megszokásból, hanem meggyőződésből legyen pártfogója annak az eszmének, melyet ő a közszellem irányítója, hirdet.* Hogyan érheti ezt el? A papnak közbül kell állania a politikai tényezők és a nép között. Hogy a politikához fűzött reménységek megőrizték a realitás színvonalát, s hogy ne okozzanak kiábrándulást, alapos tájékoztatást kell nyújtania, mely a *valódi értékre* szállítja le az ideiglenesen megszorult politikai tényezők szemfényvesztő ígéreteit. Ha ezt teszi, a helyzet helyes megítélése hozzá fog járulni ahhoz, hogy a nép ne azon a véleményen legyen: „a politika az urak dolga“, vagy, hogy kiábrándulásának ne ilyen formában adjon kifejezést: „nekünk csak addig járnak kedvünkben az urak, amíg szavazatainkra szükségük van“. A papnak közbül kell állania s enyhítenie kell hol az egyik fél tulbuzgóságán, hol a másik fél irreális elképzelésein, igényein. Csak ez lehet az az állásfoglalás, mely biztosítja a kölcsönös megértést a pap és a hivei között s amely nem vezet arra, hogy *a nem teljesített ígéretékért a politika helybeli exponensét, a papot vonják felelősségre.*

Ezek azok a munkakörök, melyekben a pap hivatását teljesíteni köteles. Mielőtt a kérdés tárgyalását befejezném, meg kívánom jegyezni: az a körülmény, hogy a pap személyében kizárólag egy ember-közösség világi vezetőjét láttam, nem azt jelenti, hogy ige-hirdető, válás-képviselő hivatását másodrangunak tartom. Csupán azt tartottam szem előtt, hogy az én írásom szociológiai irányban halad, nekem tehát a pap személyében is csak a világi társadalom egyik vezetőjét kell tanulmányoznom, anélkül, hogy a teológia ösvényeire lépnek, melyek, nálunk Erdélyben, egy ponton tul sajnos négy felé ágaznak.

A falu nőtársadalma.

Kétségtelenül sok igazság van abban a tréfás megállapításban, hogy a falu közvéleményét, „a falu száját” az asszonyok jelentik. Az egyhangu, eseménytelen élet s a gyakori alkalom a sovány hírek kölesönös kicserélésére, hozzájárul ahhoz, hogy a falu asszonytársadalmának uniformizált véleménye alakuljon ki, melyet a nagyobb beszélőtehetség, beszélőkedv alapján el tud fogadtatni az inkább szófukar férfiakkal is. (Nem határozott, hanem észre nem vehető formában).

Ez a körülmény arra indít, hogy foglalkozzam a falusi *női társadalom* vizsgálásával is s hogy rámutassak arra: hol kell, hol lehet ennek a hangadó közösségnek az irányításába befolyni?

Az iskolás leánygyermek éppen azt a nevelést kapja, mint a fiú. A két nem műveltsége, életfelfogása tökéletesen megegyeznék, tehát a pap megmaradhatna mind a két csoport vezetőjének, ha a mai körülmények nem kényseritenék arra az ifjúságot, hogy fiatal éveiből városon töltsön jónéhányat.

A várostra került falusi leány- és legénytársadalom életkörülménye teljesen megváltozik s e változás szakadást von maga után a két csoport között. Ez azonban csak a faluba való visszatérés után jut kifejezésre.

Miben áll az életkörülmények megváltozása?

A szolgálatba álló falusi leány bekerül egy városi család környezetébe, légkörébe. Egy idő után a legtöbb esetben olyan viszony fejlődik ki a háziasszony és a szolgálóleány között, melynek természetes következménye, hogy a megfigyelő ösztönnel bőven megáldott falusi leánynak alkalma nyílik mélyebb betekintést nyerni az uri család életébe. Megfigyelései során izlése bizonyos mértékben hozzáalakul az urakéhoz, igényei hozzá nőnek a városi élethez.

Milyen környezetbe kerül a szolgálatba álló falusi *legény*? A városi élet kényelmeiből semmit sem kap. Továbbra is nehéz, testi munkát végez, a nap legnagyobb részét kívül tölti a házon, munkaadójával csak akkor

érintkezik, amikor az a munkát, az elvégzendő feladatot jelöli ki.

Vegyük észre a különbséget: a legény, ki odahaza, ha a közéletben nem is, de apjának házatáján már bizonyos tekintélynek örvendett, szolgasorba kerül, mely csak ellenmondást, dacot nevel bele a követelődző munkaadóval szemben. A cselédleány, ki odahaza senki sem volt, mert csak nyügnék tekintették, előbbi sorsához képest fényes környezetbe kerül, hol önkéntelenül kialakul bene az őt körülvevő világhoz való hozzá hasonulás vágya.

A két csoport hazakerül a faluba. A legény, kit elkeserített az a tapasztalat, hogy az urak benne csak a nyers erőt értékelték s csak azt akarták minél jobban kihasználni, megkönnyebbülve veszi tudomásul, hogy újra a saját földjét művelheti, anélkül, hogy parancsszóra tenné. Más hangulat fogja el a leányt. A hazaérkezés után úgy érzi, hogy igazságtalanság történt vele, hogy ő, „kifinomult” izlésével, a falusi élet lehetőségeiből kinőtt igényeivel „jobb sorsra érdemes”. Minden családban, melynek körébe visszatért a városon szolgáló fiatal leány, hosszú ideig minden nevelési törekvés arra irányul, hogy az elégedetlenkedő leánynak kiverjék a fejéből a városon fölszedett bolondságokat. Ha ez nem sikerül s sor kerül arra, hogy az urak szolgálatában s a katonai évek alatt eldurvult, az urak iránt elkeseredett fiatalember házasságot köt a városi élet finomságai után sóhajtozó leánynyal, előttünk áll *a leggyakoribb válási ok*, melyet vagy a fiatal asszony indít meg goromba, kegyetlen férje ellen, vagy a fiatal gazda, aki a feleségének „urhatnám-ságát”, „prédaságát” hozza fel indító okul.

Az intelligens falusi nő szerepe.

Az elmondottakból kiemelem a visszatérő falusi leány megrajzolt alakját s megállapítom: figyelemmel kell lenni arra, hogy ez a leány mit hagyott ott a városon, mert az után fog vágyakozni falujában is. Keresni fogja az uri családdal való érintkezést, keresni fogja az intelligens háziasszonyt, kivel elbeszélgetve visszaképezheti magát régi környezetébe.

Csak ez lehet az oka annak, hogy a városon szolgált falusi leány *visszatérése után már nem a régi vezetőjét, a papot keresi fel, hanem a háziasszonyt*: a papnét, vagy a falu más intelligens uriasszonyát. Nyilvánvaló, hogy ez a jelenség nemhogy szomorú volna, de sokkal biztatóbb annál, mely a városból hazatért legény további orientálódását illeti. Ebben az esetben, amint mondtam, a leány határozott rokonszenvvel, azzal az érzéssel közeledik a falu uriasszonya felé, hogy ő hozzá tartozik, hogy ő közelebb áll az intelligencia légköréhez, mint ahhoz, mely a viszontlátott család körében uralkodik.

A papné, vagy a falu intelligens asszonya tehát nagyon sokat tehet férje, illetve az intelligenciához való közeledés érdekében: felkarolhatja a közeledőt, megszervezheti a maga körét, melye aztán úgy irányíthat, ahogy józan belátása s a nőknél igen gyakran észlelhető praktikus érzéke diktálja. Az uriasszony tanácsai minden esetben meghallgatásra fognak találni, valószínű tehát, hogy idővel s gondosan palástolt törekvéssel *azt is el lehet érni, hogy a leendő feleségek, anyák körében a faluval való együttérzésre, a helyzet józan megítélésére is sor kerüljön*. Fő a szervezés előmunkálata, mely, eltekintve attól az októl, melyre hivatkoztam, más tekintetben is, sokkal könnyebben megy a falu nőtársadalmában, mint a férfiak körében. A falu nőinek megszervezése pedig sokat jelent a mi kérdésünk megoldásának szempontjából, mert tekintettel kell lennünk arra, amit fentebb mondtam: a falu asszonyainak véleményétől nagy mértékben függ az általános közhangulat kialakulása.

A tanító helyzete a mai magyar faluban.

Azokban az országokban, melyekben a közoktatás nyelve megegyezik az állam, illetve az államalkotó elem nyelvével, a népnevelés nagyobb fele hivatalosan a tanító hatáskörébe tartozik. E feladatnak az erdélyi magyarlakta falvak tanítói csak részben, vagy egyáltalában nem tudnak eleget tenni. *A csak románul beszélő tanító az iskola épületén kívül megszűnik a falu társadalomalkotó eleme lenni. A pap nem tud értekezni vele, de*

nem is kíván, mert nem tudja megítélni, hogy jó, vagy rosszindulatú s ezért inkább az utóbbit teszi fel. Érdekes megfigyelni, hogy a legtöbb esetben a falu miért érez ellenszenvet a románul tanító, de *magyarul beszélni tudó* állami tanítóval szemben. A román nemzetiségű tanító rendszerint nem a magyar intelligenciával érintkezik, hanem a hatóságokkal, vagy a hatóságot képviselő jegyzővel. A jegyző személye pedig, különösen az utóbbi időben, annyira ellenszenves lett a falu előtt, hogy ebből a hangulatból még a vele érintkező tanítónak is bőven kijut. Feltéve azt a ritka esetet, hogy a pap és az állami tanító társadalmi munkássága között nincs különbség, a fentemlitett ok mégis elegendő arra, hogy a falunak mind a fiatalsága, mind a felnőtt korosztálya a tanítóval szembeálljon.

Az ellenséges hangulatról nem lehet szó természetesen, ha a tanító *magyar nyelven tanít*, vagy éppen egy *magyar egyház szolgálatában áll*. Sokat azonban ilyen minőségben sem tehet. Ha felekezeti tanító helyzetét vizsgáljuk, el kell ismernünk, hogy az állam olyan súlyos kötelezettségekkel terheli meg, a nyelvtanítás terén olyan nagy feladat elé állítja, hogy azonkívül a köz érdekében majd semmit sem képes tenni. A megterheléshez ma még hozzájárul az állam tulszigoru, gyakran rosszindulatú ellenőrzése is, mely állandóan az elbocsátást, az áthelyezést, vagy az iskola bezárását helyezi kilátásba, ami magától értetődőleg, a legnagyobb óvatosságra inti a magyar tanítót.

Elmondottam már, hogy miért tartom kétségbe ejtőnek ezt az állapotot. A pap, ha előzetesen felkészült rá, el képes végezni azt a munkát is, amelyet a tanító nem tud, nem akar, vagy nem mer magára vállalni. A *falut tanítója, ha jóindulattal akar viseltetni a magyar érdekek iránt, akkor cselekszik a leghelyesebben, ha a papnak szabad kezet enged a gyermekek vallás-erkölcsi, vagy nemzeti nevelésében*. Ebben az esetben a gyakori háboruskodás is megszűnik, mely régebben több-kevesebb nyíltsággal folyt a hatáskörüik felett vitatkozó pap és tanító között s amely a falut két külön táborra osztotta.

A falusi intelligencia többi képviselője.

A papon és a tanítón kívül még megemlékezhetném sok emberről, ki a falu közéletében szerepet játszik. Tekintettel azonban arra, hogy ezek a személyek *nem általános, nélkülözhetetlen* tényezői minden falunak, megelégszem azzal, hogy ezt a csoportot két különböző szempontból emlitem meg.

Az állam hivatalos képviselői: a jegyzők s más hivatalos személyek távol állnak attól a gondolattól, hogy a néppel az előíráson kívül is foglalkozzanak. A népben azt az anyagot, azt az elemet látják, melyet nekik *ellenőrizniök* kell, tehát a tekintély megőrzése végett állandóan tartózkodnak attól, *hogy a falu lakossága bennük bizalmas jóakaróját* lássa. Az ő államot képviselő szerepük annyira különbözik, sőt gyakran szembenáll a népérdekeivel, hogy a nép nem is vár tőlük semmi barátságos, jóakaró megnyilatkozást. A nép körében már rég kialakult a rossz vélemény a falu potentátjairól, a kiélezett hangulat, melyen segíteni alig lehet, valószínűleg egyszer s mindenkorra változatlanul megmarad.

Sok faluban egész társadalom él, mely a falu kérdéseit egyáltalában nem ismeri, vagy csak annyira ismeri, hogy fogalmai megegyeznek a városi lakosságnak a népről alkotott véleményével. E csoportba tartoznak azok, kik nem szívesen élnek falun s csak hivatásuk helyhez-kötöttsége tartja vissza őket a kényelmesebb városi élettől (orvosok, vállalatok vezetői stb.), vagy azok, akik csak bizonyos időközökben látogatnak el falusi otthonukba, s akkor is inkább csak maguknak élnek, a nép tömegéből csak „a személyzet”-et ismerik. Ezeknek a néphez való viszonyát szükségtelen külön fejezetben tanulmányozni, mivel *a kölcsönös hangulat teljesen megfelel annak, mely a falu és a város lakossága között áll fenn.*

A falu nagybirtokosa azonban gyakran új utakra tért. A megváltozott idők helyes meglátásokra vezettek, ami abban nyilvánul meg, hogy némely falu művelt gazdája élére áll a falu társadalmának s készséggel nyújt

felvilágosítást, sőt gyakran tényleges segítséget a megszorult falusi embernek. Bár minél szélesebb körben elterjedne ez a szellem, bár minél több nagybirtokos már rég megszívlelte volna az alább idézett sorokat: „Legjobb megoldás lenne, ha maga a falu birtokosa állana a gazdakör élére. Mennyi keserű ellenségeskedés lenne azzal kiűszöbölhető, ha önzetlenséggel és szociális érzékkel megáldott birtokos osztályunk lenne s ha lenne nép, mely az ilyen nemes gondolkozású birtokost szeretettel venné körül. Jól tudom, hogy az agrárreform harcok rengeteg méreganyaga erjed még ma is némely faluban, de a nagy ütközet lezajlott már. A birtokos ott áll vagyona roncsai között, a kisgazda tehetetlenül vergődik, gazdasági szerzőszámok és állatállomány nélkül. Az egyiknek garmadaszámra rozsdásodik udvarán az eke, malomba kerül legszébb vetőmag gabonája, vágóhidra a tenyészállata, üres magtárak, kukoricagórójának fedele beomlott, fala dűledezőben. Az új birtokosnál hiányoznak mindezek. Nincs jó ekéje, tenyészállata, vetőmagva és közös magtára. Az agrárreform harenak csak legyőzöttjei vannak, nincsenek győzői. Ma keserűen kérdezi a régi és új földbirtokos egyaránt: Ki tette? Miért tették ezt velünk? Béküljetek ki egymással magyarok. Az a nemesebb, a jobb, az igazibb magyar közületek, ki először nyujt békejobbot. Szeretem hinni, hogy akadni fog néhány ilyen birtokos.“¹



Amikor a mai erdélyi falu belső társadalmát ismeretem, nem hagyhatom figyelmen kívül egyfelől *a vagon szerinti tagozódást*, másfelől azt a körülményt, hogy az erdélyi falunak gyakran különlegs szint ad *a három nemzetet képviselő lakosság magatartása*.

¹ Dr. Nagy Endre: A gazdakörök szervezéséről és vezetéséről 9—10 old.

A mai áldatlan gazdasági helyzetet szem előtt tartva a nép társadalmát csak két csoportra kellene felosztanom: a szerencsések csoportjára, kik úgy gazdálkodtak, hogy nem keveredtek adósságba s az adósok csoportjára, kik, ha tekintélyes vagyonnal is rendelkeztek azelőtt, nagyobb befektetések, rossz időben kötött vásárlás, vagy eladás következtében tönkrementek s most birtokaik mellett is elboruló szemmel néznek a jövő elé.

Nem lehet azonban állítani, hogy a falu társadalma ennek a figyelembe vételével vonná meg osztályainak határait. A kívülről fenyegető veszedelem ellen úgy védekezik, hogy dacosan, csak azért is fenntartja a régi jógazdáknak a hírnevét, tekintélyét s ha annak létalapja alá is van ásva, a száanalom úgy nyilvánul meg az elesett ember iránt, hogy az bár legalább a falu közéletében ne érezze lassu elsüllyedését.

A falu lecsuszottjai, egészen addig, amíg a katasztrofa bekövetkezik, nem veszítik el úgy társadalmi súlyukat, mint ahogy az városon tapasztalható. Tévedés azt hinni, hogy az eladósodott falu társadalma megbomlott, hogy az osztályok tagozódása a betáblázott adósságok figyelembe vételével történik. Ha a megosztásnak nincs is meg sokszor a reális alapja, a nagygazdák, kiskgazdák és zsellérek csoportja szinte változatlanul a régi.

A falusi társadalom belső viszonyát sokan úgy ismertetik, hogy azt az állandó irigykedés és viszálykodás bontja sokfelé. Ez többé-kevésbé megfelel az igazságnak, azonban a belső villongás okát abban keresik, ami a városi társadalom egységét bontja meg: az osztályharcban. Ez a megfigyelés a földművesek társadalmára nézve nem helyes. Ahány példára hivatkozhatom, mind egyiknél a következőket kellett megállapítanom:

A viszálykodás nem az osztályok között folyik, hanem az egyes osztályok belső életében külön-külön. A kiskada a nagygazdában ideálját látja, kit megközelíteni törekszik. Haragosa ellenben annak a kiskgazdának, kinek ez már jobban sikerült, ki a célt jobban megközelítette,

mint ő. Az irigység, a harag nem a másik osztály tagja ellen irányul, hanem a közeli rivális ellen, ki közbül áll a mai helyzet és a kitűzött cél között, melynek elérését hátráltatja. A nagygazda „földéhség”-éből származik a nagyobb baj, mely később társadalmi jelenségként mutatkozik. Ő is, természetesen, arra törekszik, hogy vagyonát gyarapítsa. Az akadályt ebben az esetben a másik nagygazda, a földvétnél és minden gyarapodási lehetőségnél jelentkező konkurrens állítja föl, tehát a harag is ellene irányul. A versengők között folyó küzdelem így válik azzá a tünetté, mely az osztályharc látszatát kelti: a két haragos nagygazdának az alsóbb rétegekben megvannak a rokonsági kapcsolatai, vannak „hívei” és „jöemberei”, kik magukévá teszik a vezér sérelmét s szembefordulnak a másik vezető táborával. Nyilvánvaló tehát, hogy *nem osztályharcról van szó, hanem pártharcról, melyet elsősorban érzelmek fűtenek, de nem társadalmi igazságtalanságok.*

Az osztályharc képviselője a *falusi földtelen ember*. Az ő ellenszenve már nem a közvetlenül előtte álló másik földnélküli ellen irányul, nem is a kiskapós ellen, hanem a nagygazda, tehát a munkaadó ellen. A földtelen ember nem földműves, hanem földmunkás. A falu közéletében éppen úgy nincsen szerepe, mint a városi polgári társadalomban a proletárnak, ennek lehet tulajdonítani, hogy jórészt ez utóbbinak az elveit vallja. Az általános elszegényedéssel mind nagyobb lesz a száma, ami majd csak akkor fog katasztrófálissá válni, amikor a falu földművelői leépítik gazdaságaikat s a nyári munka-alkalom is megcsappan.

A pártharc fogalmát azért kívántam hangsúlyozni, mert a falusi gazdátársadalom és a falusi intelligencia között fennálló viszonyról az a fő mozgató erő. A papnak rendszerint nem a kiskapós, vagy a nagykapós az ellenségei, hanem a „Felvég”, az „Álvég” a „Kis ucca”, a „Nagy ucca” stb.

Az erdélyi vegyes lakóju falu.

Azt tapasztaljuk, hogy a vegyes lakosságú falvak magyarsága rendszerint sokkal öntudatosabban áll a nemzeti érdekek védelmére, mint az erejében elbizakodott magyar vidékek lakossága. A legtöbb helyen mintaszerű a több nemzet között élő magyar falusi embernek a társadalmi szervezete, ami érthető is, hiszen védekezésre alakult és nem kedvtelésből. A faji büszkeség versengésre vezet: melyik tud többet felmutatni! Ennek következtében a faji kultúra is jobban kidomborodik s tovább megőrzi régi, a másik nemzettől megkülönböztető jellegzetességeit.

A falu jelenti azonban az államhatalom alapját. A többségi intelligencia, mely előtt magas célok lebegnek, nem tűrheti, hogy a nagy tömeg saját érdekeit nemzeti-ségi különbség nélkül, egyöntetűen védje. A kormány-politika képviselői kitűzik programjukba a más nyelvet beszélő falusi lakosság elnemzetietlenítését. A kifinomult elnemzetietlenítő módszereknek a célbavett nép a magyármoltalan egyszerűségében nem tudna ellenállni, tehát sorompóba kell lépnie a kisebbségi intelligenciának. Így kialakul az ellenségeskedés hangulata, mely a faluban annak köszönheti megszületését, hogy a vezető osztályok a feje fölött — ő érette — össze-összezőrdülnek. *Ha figyelemmel kísérjük a vegyes lakóju falvak társadalmának nemzetiségi alapon történő meghasonlásait, kivétel nélkül megállapíthatjuk, hogy annak az intelligencia valamelyik képviselője volt az értelmi szerzője, de nem maga a nép, a falu társadalma.* Az összetűzésre leggyakoribb alkalom a községi előljáróság megválasztásánál nyílik. Vajjon hányszor végezhetette el ezt a falu külső befolyás, sugalmazás, vagy éppen külső kényszer nélkül? Ellenben amikor magára marad a nép, a román falusi ember bizonyára nem azért megy el a magyar népünnpélyre, vagy kulturális előadásra, hogy azt megzavarja, hanem azért, mert megbecsüli éppen a kulturát s mert arra gondol: ilyent ő is majd rendezni fog, érdemes tehát megfigyelni, hogyan lehetne a versenytársat tulszárnyalni.

A VÁROS TÁRSADALMA ÉS A FALU

Feladatomnak nehezebb, fontosabb felét képezi annak a kérdésnek a vizsgálása: hogyan lehetne a várost és a falut közelebb hozni egymáshoz?

A kérdést nem tárgyalhatom azzal a részletességgel, melyre az előbbi fejezetben törekedtem. A pap, a tanító és a falusi intelligenciának többi tagja együtt él a néppel, többé-kevésbé igyekszik megismerni a falu közszellemét, mivel erre már elvállalt hivatala is kötelezi. A városi intelligencia előtt azonban ismeretlen a falu és ismeretlen annak legtöbb problémája.

Bár a nép általánosít s a város társadalmát jórészt a környezetében élő intelligencia magatartásán keresztül igyekszik megismerni, azt tapasztaljuk, hogy a város társadalmával szemben sokkal bizalmatlanabb s meg van győződve arról, hogy a városi urak nem jóakarói a falusi embernek.

Ha e félelemnek, tartózkodásnak az okát megtaláljuk s azon segíteni tudunk, a nagy problémát: a két társadalom elszakadásának kérdését szinte maradék nélkül megoldottuk. Megkísérlem ezt a feladatot közelebb vinni a megoldáshoz.

Már szó volt arról, hogy a falut és várost eddig kizárólag materiális kapcsok fűzték össze. *A két csoport találkozási helye az üzletkötések színtere volt*, melyen csak a kereslet és kínálat kimért hangjai találkoztak anélkül, hogy azokat bármilyen érzelmi kapocs enyhítette volna.

Két jelenség játszott közre abban, hogy ez az érintkezés nem ment át a modern kereskedelem méltányosabb alakjába, hanem a mai napig megtartotta kezdetleges formáját: a kölcsönös becsapásra irányuló törekvést. Az egyik igen fontos jelenség abban nyilvánul meg, hogy a két üzletkötő fél, a falu és a város termelői és fogyasztói a kereskedelmi képzettség terén már rég *nem egyenlők*. A város az idők folyamán mind jobban magáévá

tette a kereskedelem szellemét s ezen a téren a képzettségnek, a műveltségnek mind magasabb fokát érte el. A falu ugyanakkor megmaradt elsősorban termelőnek s csak másodsorban lett közvetítő, ami maga után vonta azt, hogy teljesen elmaradt a mai nagyszabású üzletkötések formáitól, szellemétől. *A falusi ember érzi ezt.* Tudja, hogy nem felkészült üzletember és ennek következtében — a legtöbb esetben jogosan — felteszi, hogy a nagyobb tapasztalattal dolgozó városi ember kihasználja járatlanságát s minden kereskedelmi ügylet lebonyolítása alkalmával (fizess, hogy tudásommal rendelkezésedre álljak, — adj keresményedből, hogy fizetni tudjad városi, állami kötelezettségeidet stb.) arra törekszik, hogy becsapja.

E feltevés jogosultságát éppen a második jelenség indokolja. A városiak egymás közt való adás-vételi ügyleteinek kezdetleges célját, a becsapásra irányuló törekvést, méltányosabb formák közé szorította az a körülmény, hogy az üzletfelek ugyanakkor egy társadalmi közösségnek (a városi társadalomnak) a tagjai is, melyben alkalom nyílik az ismeretség-kötésekre, arra, hogy az üzletfelek a hivatalos kereskedelmi érintkezésen kívül is találkozzanak, egymást megismerjék. Barátságok, közös érdekeltségek fejlődnek ki, melyek már bizonyos szociális, humánus szint adnak a materiális üzleti szellemnek.

Ez a finomabb humánus hiányzik azon a piacon, melyen a falu és a város találkozik. Két egymástól különböző gondolatvilág, léte cél kerül szembe egymással és ez a különbség olyan nagy, hogy a városi ember nem tartotta eddig érdemesnek, a falu népe pedig nem volt képes komolyabb tanulmány tárgyává tenni a másik fél világát azzal a céllal, hogy azt megismerje, megértse.

Mivel a mai helyzet úgy alakult, hogy a városi intelligenciának az intellektuel osztály megnövekedése folytán, a falu népének pedig a nagy nyomorúsága, magára hagyatottsága következtében szüksége van a kölcsönös támogatásra, elkövetkezett az az idő, amikor a helytelen megítéléseket, ballépéseket el kell tüntetni s a hangulatot legalább olyan barátságossá tenni, amilyen a faluban jelenleg szemben álló városi társadalom egymás mellett

élő és dolgozó egyedei közt uralkodik.

E cél érdekében az említett két hiányt kell pótolni: oda kell hatni, hogy *a felkészültség egyenlőtlen erőviszonyai a falu gazdasági megszervezésével, kioktatásával a város műveltség szintjéhez fejlődjenek*, másfelől pedig: meg kell teremteni, illetve elő kell segíteni a törekvést, *mely meghonosítja a falu és a város kölcsönös viszonyában a szociális, humanus szellemet*, melyre — amint mondtam — a magánéletben (és nem a hivatalos érintkezés alatt) történő ismerkedés nagy befolyással van.

Ez a jövőben kiépitendő közös munka elsősorban az ifjúság feladata. Az ifjúságnak kell arra törekednie, hogy a jövő társadalmát új alapokra helyezze. A munka megkezdése előtt azonban meg kell ismerkednie a két világnak, mert a helyzet ismerete nélkül mind a két oldalon félreértések, helytelen megítélések hátráltatják a végső cél elérését, melyek csak annak tulajdoníthatók, hogy *a falu Embere és a város Embere még nem találkozott*.

VII.

AZ ÚJ CÉLKITÜZÉSEK

E tanulmány olvasói között lehetnek olyanok is, kik szünetlenül erre a kérdésre várják a feleletet: az altruizmuson kívül, mely szép, nemes érzelem, milyen meglátások kell, hogy ösztönözzék éppen a mai kor nem ideális, hanem reális lelkületű ifjúságát az új célkitűzések elérésére? És általában: melyek ezek az új célkitűzések, mi-ben különböznek a régiektől?

E kérdést már sokan feltették és megtörtént, hogy a felelet így hangzott: a kisebbségi tanuló ifjúság előtt kilátástalan jövő áll. Az elhelyezkedésnek sok helye számára el van zárva s így valószínű, hogy mint kiképzett nemzedék, csak a már nagyszámu szellemi proletáriátus táborát fogja még nagyobbá tenni. Egyetlen lehetőség, mely enyhítene a kilátástalanságon: fel kell keresnie a falut, ahol bizonyára akad még eddig fel nem fedezett el-

helyezkedési lehetőség, kereseti forrás.

Ez a gondolat nem új: a nyugati államok nagymértékű gyarmatpolitikájára emlékeztet, mely a felfedezett új területeknek „kulturát” akar vinni, de szolgálataiért tekintélyes kárpótlást követel.

Nézetünk szerint az ifjúságot nem az üzletkötésnek eme régi szelleme kell, hogy munkájában sarkallja. *Törekvéseivel nem az egyéni, hanem a kollektív fejlődés céljai felé kell haladnia, ami munkásságának nem az egyéni, nem is az osztály, hanem a fajfenntartás jelentőségét adja.*

Az új falu-munkának nem az a célja, hogy a falu társadalmában biztos anyagi alapokon nyugvó hátteret keressen *a jövő intelligenciája számára.* Van kérni valójában a falutól, de cserében a segélynyújtásért elsősorban társadalmi és kulturális támaszt keres s csak azután gazdaságit.

Társadalmi téren ez a falumunka azt célozza, hogy a falusi népi rétegeket bekapcsolja a társadalom szerves életébe s mind a város, mind az intelligencia társadalmát felfrissítse a fajiságot jobban megőrző nép tömegével. Olyan társadalom kiépítésén dolgozik, melynek központja a nép, melyben minden ő érte és ő miatta történik. E célkitűzésre nem az altruizmus vezette, hanem a magyar fajiságát menteni akaró, a magyar erők érvényre juttatására irányuló törekvések.

Az erdélyi városok magyar lakossága mind többet veszít régi sulyából. A hivatalnok-osztály előbb-utóbb a többségi nemzet tagjaiból fog állni, az ipar és kereskedelem a nehéz viszonyok között kevésbé gondoskodhatik kellőképpen arról, hogy osztályának régi tekintélyét az utánpótlásra szolgáló fiatalabb nemzedék kiképzésével biztosítsa. A magyar társadalom faji jellegét tehát csak *a magyar nép támaszthatja alá,* ezért szükséges a falunak a jelentőségét mind jobban kiemelni s arra törekedni, hogy a kisebbségi közösségben számarányának megfelelő tényezővé váljon.

Az új célkitűzések irányítói méltán várják a város kulturális megújódását is a falutól. Minden öntudatos

nemzet büszkén hivatkozik faji jellegzetességeire, melyek sajátos faji kulturájában jutnak érvényre. A magyar faji kultúra hosszú időn át ismeretlen volt, mert már megnyilatkozásai elején idegen kultúrával nyomták el s azóta hosszú évszázadokon keresztül a városok idegen nemzetiségű polgárainak idegen kultúrája számára kellett tért szorítania. Hosszu volna annak a folyamatnak a leírása, mely a magyar városok kulturáját nemzetközi hatásokkal ostromolta s végül hontalan, talajtalan városi kultúrát teremtett. De ugyanakkor joggal állapíthatjuk meg, hogy az idegen befolyás kevésbé érintette a falut, mely ennél fogva ma a fajiság, a faji kultúra szilárd képviselője.

A magyar fajiság önállósítása tehát csak a népen keresztül történhetik. A magyar népi zene felkarolása például olyan eredményekre vezetett, melyekre ma az egész magyarság büszke. (Bartók, Kodály). Ha a művészetek többi ágát is majd a népi sajátosságok fogják új formába önteni és uralni, akkor a magyarság, mint faj, sikeres érvényesülést teremt magának a többi fajok versenyében.

Az új falu-munka céljait így lehet összefoglalni:

A falut fel kell emelni elesettségéből, elhagyatottságából, mivel a *falu népének mind társadalmi, mind kulturális, mind gazdasági téren újjáteremtő hivatása van*. A felemelés, a segélynyújtás ne intézmények, kisebb közösségek részéről történjék, hanem az intelligencia közszellemének, — melyet eddig a falu iránt tanusított — a megváltoztatásával. Mivel a régi közszellem tájékozatlanságból, a falu kérdéseinek nem ismeréséből származott, *nevelni kell olyan intelligenciát, mely a falu kérdéseit mind elméletben, mind a gyakorlatban végigtanulmányozta* s ennek következtében észrevette, hogy hivatása milyen fontos lesz, ha erőit, képességeit a nép társadalmi helyzetének emelésére fordítja.

Ez a tanulmány is az új célok szolgálatában áll. Szavát az egész társadalomhoz, de elsősorban az ifjúsághoz, a megújult eszmék megújult társadalmához intézte.

F Ü G G E L É K

Ebben a részben — melyet nem tekintek tanulmányom szerves darabjának — példaképpen a város és a falu közeledésének egyik megvalósítható módját kívánom ismertetni.

Falun való tartózkodásom alatt a tehetősebb gazdaemberek felhívták a figyelmemet arra, milyen jó volna, ha fiu, vagy leánygyermekük a téli hónapok alatt hosszabb időt tölthetnének városban, ahol nem szolgáskorban, hanem függetlenül érdeklődhetnének mindazon kérdések iránt, melyeket a városi konyhában, vagy istállóban nincs alkalmuk megfigyelni. És milyen jó volna, — fűzték hozzá, — ha a „városi urfiú” eljőnnének hozzánk, együttelnének velünk s észrevennék, hogy mennyire más a mi életünk, mint ahogy ők azt városban elképzelik.

Ezeket a felszólításokat én tovább fűzöm, hogy a terv keresztülvihetőségét, praktikus voltát bebizonyítsam.

Tény az, hogy a falusi társadalom tekintélyesebb (tehát hangadó) tagjai gyermekeiket nemcsak azért küldik a városba, hogy pénzt keressenek, hanem azért is, hogy okuljanak, tapasztaljanak. Azt is meg lehet állapítani, hogy a városba került falusi ifjúság ma nem azokat a tapasztalatokat viszi haza, melyeknek ő otthon hasznát veheti. Szükség volna arra, hogy a falu jövő vezető nemzedéke a mainál célszerűbb „városi nevelést” kapjon. A szórványosan megszervezett egyesületek, a cselédleányok vasárnapi összejövele még kibővitve sem szolgálnák a célt, mivel inkább vallási és kulturális nevelést adnak a falusi ifjúságnak. Azt a feladatot, melyre fenntebb céloztam, csak tervszerű tanfolyamok tudnák elvégezni.

A falu gazdasági, szociális fejlesztését külföldön leginkább a népfőiskolák végzik. Ennek az intézménynek a felállítását Erdélyben egyelőre lehetetlenné teszi, vagy legalább is nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy az állami támogatás hiányában a terv anyagi oldalát csak az egyesek hozzájárulásával lehetne megvalósítani, amit a mi nyomorba jutott népünk nem képes biztosítani.

tani. Az erdélyi falusi nép mégis, ha meg is bírná anyagilag, ma még nehezen áldoz nagyobb összegeket ilyen célokra, olyan sok képzett szakemberünk még nincs, hogy eltérve attól a rendszertől, mely az összegyűjtött tömeget oktatja, a helyszinre szálljanak ki száz és száz faluba, mely esetben a nép anyagi megterhelése a minimumra csökkenne. A népfőiskola felállításának tervéről, abban a formában, mely anyagi támogatást kénytelen kérni a néptől, egyelőre le kell mondanunk.

Nem volna azonban lehetetlen a falusi tömegeket a nagyobb vidéki városokban úgy elhelyezni, hogy az semmi költséggel ne járjon. Csupán azoknak a városi diákoknak kellene sorompóba állniok, akik a falu-munkában részt akarnak venni. Ezek a főiskolai hallgatók, kik talán éppen karácsonyi vakációjukat fordíthatnák erre a célra, a viszonzás reményében felajánlhatnák, hogy egy falusi legény elszállásolásáról, ellátásáról gondoskodjanak. *A viszonzás reményében*, mondtam. Mert ugyanakkor, amikor a falu egyik gazdája örömmel tudomásul veszi, hogy gyermekét pár hétre várobsa küldheti, szívesen, készségesen felajánlja, hogy a városi fiatalember a nyári hónapokban az ő vendége legyen, — abban a „nagyszobában“, mely egész nyáron üresen áll.

Mint minden javaslatnak, ennek is meg vannak a nehézségei. Ezek a nehézségek ozanban — merem állítani — ebben az esetben csak a város magatartásában merülnének fel, mert a falu kész volna az első pillanattól kezdve, hogy a tervet megvalósítsa.

Melyek lehetnek az ellenvetések a város részéről?

1. Elsősorban nem valószínű, hogy a kölcsönös látogatásra a városi ifjúság körében sok jelentkező akadna. Ez nem is szükséges. Minden városban csak két, három jelentkezőnek kellene akadni, az a két, három falusi fiú két, három falu ifjúságát jelentené — egy évben. De ez csak a kezdet volna, számítani lehetne arra, hogy ez a mozgalom a városi fiatalság körében „divattá“ növi ki magát.

2. A népfőiskola gondolata így valósulna meg, mert a csekélyszámu csoport egyesekből s nem a tömegből

állna s az sem feltételezhető, hogy két, három falusi le-
gény számára az illetékesek előadásokat rendeznének.
Kétségtelen, hogy ez a mozgalom csak a tehetősebb gaz-
daemberek fiának a képzését karolná fel, de az a körülmény,
hogy a városról házaérkezett falusi ifju rendszerint
hosszu ideig az érdeklődés középpontjában áll, amit
az, a látottak és hallottak tüzetes elmondásával honorál,
ez a körülmény részben enyhítene a módszer fogyatko-
zásán. Ami a tervszerű előadásokat illeti, azok is egy-
előre elmaradhatnak, ha az a diák, ki a központban vé-
gigtanumányozta a kérdést, magára vállalná a kísérő, a
társalgó szerepét.

Milyen haszon származna ebből a mozgalomból?

A falusi ifjuságra nézve elsősorban az, hogy alapos
betekintést nyerne a városi életbe, ami megkímélné őt
az urakra vonatkozó helytelen általánosításoktól.

Jóindulatu pártfogókat szerezne, kiknek közbenjárá-
sával a városban felmerülő ügyeit barátságosabb, humá-
nusabb formában tudná elintézni. *A közvetítés révén te-
hát megnyílna a hangulat a városi és falusi üzletfe-
lek között.*

Tapasztalatokat szerezne, melyek a városi üzleti
szellemhez közel emelnék az ő műveltség szintjét. *Meg-
rövidülne tehát a távolság, mely a falusi és a városi em-
ber között felkészültség tekintetében fennáll s amelynek
tudata arra a meggyőződésre vezeti a falusi embert,
hogy őt városon mindenki becsapja.*

Megismerné házigazdájában *az embert* (és nem mun-
kaadóját), ki vele egy fedél alatt élne s benne a ven-
déget becsülné. *Nem térne tehát haza elkeseredéssel, a
megaláztatás érzésével.*

Magától értetődik, hogy ezeket az előnyöket nem
lehet kizárólag a falusi ifju javára elkönyvelni. Ugyan-
ezek a körülmények éppen olyan nagy erkölcsi, sőt tár-
sadalmi hasznot jelentenének a városi intelligencia szá-
mára is.

De, ami a városi ifjuságot illeti, az említetteken ki-
vül még egy nagy, talán a legnagyobb eredményt tudná
a maga számára a mozgalomból biztosítani: visszaadhat-

ná a látogatást s ezzel alkalma nyílna a falu legőszintébb, legvalódibb képét magának megrajzolni. Mert a falu megismerésének egyetlen igazi módja az, ha valaki — lehetőleg egyedül — egy falusi család körében hosszabb időt tölt. A falu-tanulmányozást eddig vagy *a városi főiskolában tanuló falusi diák* végezte, vagy *egy nagyobb városi csoport*, mely „tábort ütött” egy falu határában s onnan irányította felfedező utjait a falu belső életének megfigyelésére.

Az első forma jobb a másodiknál, de ennek is megvannak a hátrányai. A faluból kinőtt diák iránt a falu vagy ellenszenvet érez, (ha a régi pajtások a fölényeskedésnek a legkisebb jelét is veszik észre a hazaérkezettben), vagy olyan bizalmaskodó hangot használ vele szemben annak kihangsúlyozása érdekében, hogy: nekünk hiába hősködöl . . . mely alkalmatlanná teszi a hangulatot arra, hogy társalgás közben komolyabb kérdések megtárgyalása is szőnyegre kerüljön. Azt, hogy a vakációzó diák hasznos munkát tudjon végezni, még az is megnehezíti, hogy a diák már gyermekkorától *együtt* élt a faluval, nem a kívülálló szemével vizsgálja a helyzetet s nem tűnnek fel neki azok a jelenségek, melyeket ő már rég ismer, rég megszokott.

A „táborozás” formája még kevésbé felel meg a falu alapos tanulmányozásának. A városi csoport megjelenése mindig szenzáció a falu számára. A háboru előtti időkből a falu éltesebbjei még emlékeznek a városi urak kiszállásaira s megvannak győződve, hogy az első találkozás alkalmával *kiberetvált arccal, mondanivalóval* kell jelentkeznük az erdőkerülő urak előtt. Ha ezt a hivatalos magatartást később sikerül is megváltoztatni, a faluzók csoportjával szemben a helybeliek még mindig tartózkodók maradnak, mert félnek, megijednek a kérdezők szokatlan kíváncsiságától s attól, hogy egyszerű előadásukkal nem tudják azt kielégíteni.

Nemcsak az szükséges az őszinte megnyilatkozásokhoz, hogy a falu legalább egyenlőnek érezze magát az érdeklődővel, hanem az, hogy többségben, *hatalmának tudatában mondja el véleményét*. Az egyedülálló, kisebb-

ségben levő diák sokkal értékesebb, őszintébb megnyilatkozásokat könyvelhet el, mert ebben az esetben a falu sokkal bátrabb, arra törekszik, hogy „sarokba szorítsa” vádjaival az urat.

Összegezve az elmondottakat, újra ismétlem megállapításomat, hogy a falu tanulmányozásában legeredményesebb munkát végezhet a falusi család körében élő városi diák, kinek *a falu iránt érzett jóindulatát már hirtül vitte a téli hónapok vendége, a falusi fiatalember.*

De nem nehéz ezt a mozgalmat kiszélesíteni.

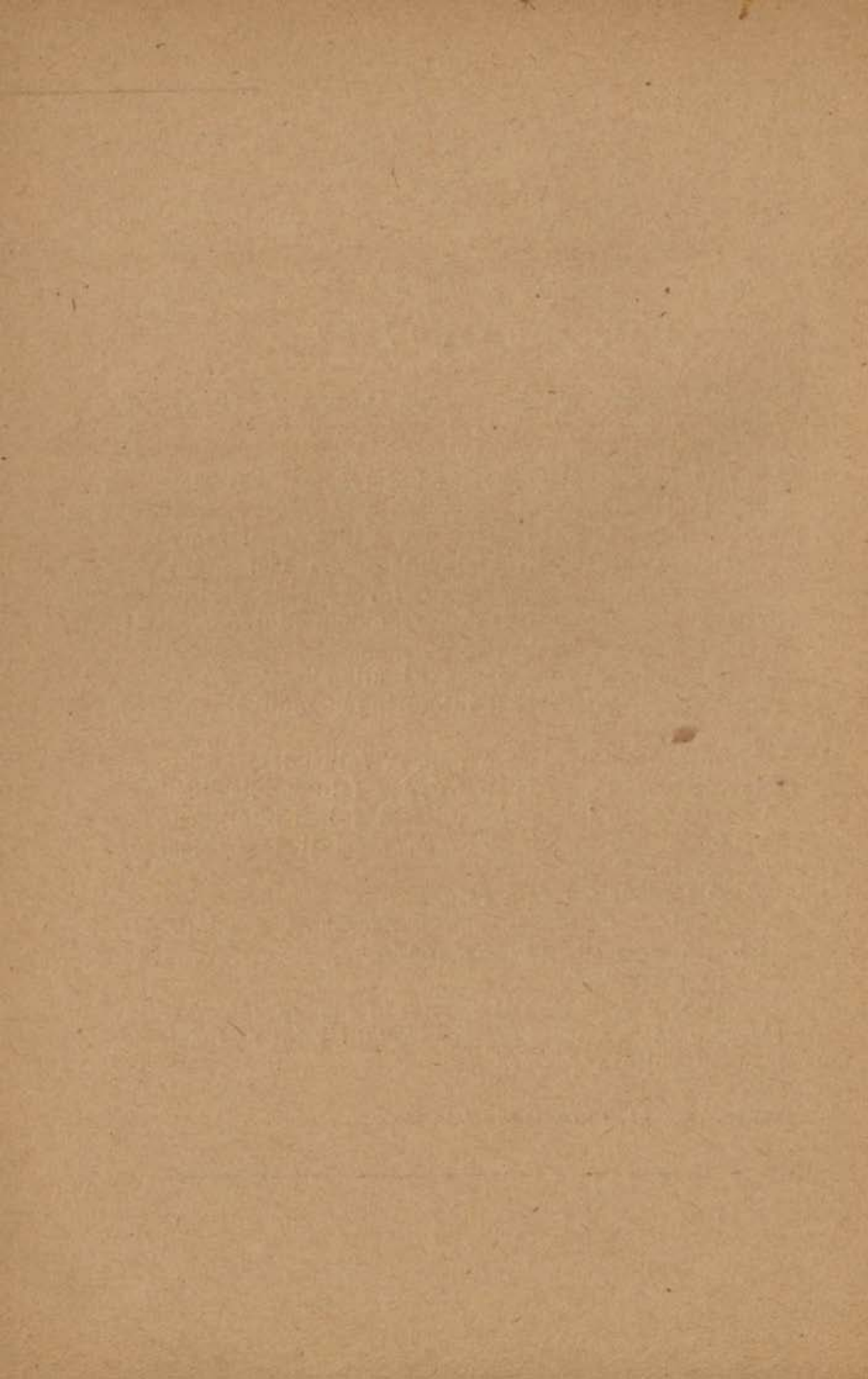
A magyar polgári osztály az általános leszegényedés következtében nem képes nyaralásának kérdését megoldani. A nyári fürdőhelyek közönségének tíz százaléka sem magyar, a városi magyar családok tulnyomó többsége évek óta odahaza tölti nyári szabad idejét. A magyar intelligenciának ez az osztálya bizonyára lelkesedéssel fogadná azt a tervet, mely alkalmat nyújtana arra, hogy kevés anyagi megterheléssel falun töltsön el egy nyári hónapot. Ennek érdekében valószínűleg arra is hajlandó volna, hogy egy kisigényű falusi fiúnak, vagy leánynak egy egész éven keresztül szállást s teljes ellátást adjon. A falu részéről talán erre a felhívásra volna a legtöbb jelentkező: nagy részben meg volna oldva a tanulni akaró, de kizárólag az anyagi nehézségek miatt otthonülni kénytelen tehetséges falusi gyermekeknek a városban való *ingyenes taníttatása az inasgyermek elhelyezkedése és helyes irányban történő szellemi- és erkölcsi nevelése* és szerencsésebb megoldást nyerne a *falusi leányok városi nevelésének kérdése*, mivel nem mint munkaerők szerepelnének, kik a vasárnap délutánt úgy töltik el, ahogy akarják, míg a hét többi napján a városi háztartás dolgait végzik, hanem mint olyanok, kik tapasztalatlanságuk folytán a városi család és a városi háztartás szokásait, intézményeit vizsgálják, de kizárólag csak azokat, melyeket falun ők is alkalmazhatnak a ma még sok tekintetben kétségbeejtő irracionálizmussal berendezett háztartásukban.

Az ellenértéket, amit a városi család kapna, szükségtelen megcsillogtatni. A tulterhelő szellemi munkás-

ság kipihenésére nem lehet alkalmasabb helyet találni, mint a nyári kihalt falut, ahol nincsenek társadalmi kötelezettségek, ellenben van csend, nyugodtság, van hamisítatlan tej, kenyér s minden, ami az egészséges nyári étkezéshez szükséges. És megvan a legszebb környezet: az üresen álló ház, a kert s a falusi gazda családja, mely előzékeny azokkal szemben, kik megkönnyítették gyermekük előrehaladását.

TARTALOMJEGYZÉK

Az Erdélyi Fiatalok Falu Füzetek elő (László Dezső)	3
I. Bevezetés	5
II. A város közvéleménye a faluról.	
A családi és iskolai nevelés befolyása a közvélemény kialakulására	6
III. Hogyan alakul ki a nép véleménye az intelligenciáról?	
A vélemény történeti kialakulása. Az 1867 utáni magyar állam és társadalom tevékenysége. Hiányok. A világháború és a forradalom szerepe	11
IV. Az erdélyi falu a háború után.	
Az impériumváltás és az új államhatalom szerepe. Magyar kisebbségi intézmények munkája	26
V. A falu társadalma.	
A falu korosztályai és a pap. A falusi ifjúság ki-egyenlítő szerepe. A pap helye a falu közéletében. A falu nőtársadalma. A tanító. A falusi intelligencia többi képviselője Vagyon szerinti tagozódás. Vegyes lakosságú falvak	30
VI. A város társadalma és a falu.	
A falu bizalmatlanságának gyökerei. A szociális és humánus szellem szükségessége	56
VII. Az új célkitűzések.	
A kollektív fejlődés útjai. A falu magyarságának társadalmat megújító szerepe. A falu, mint az igazi magyar kultúra forrása	58
Függelék.	
Indítvány, út a közeledés felé	61





AZ ERDÉLYI FIATALOK

minden magyar fiatal anyagi és szellemi érdekeiért küzd

Előfizetési díj: főiskolásoknak egy évre
100 Lei, fél évre 50 Lei, másoknak
egész évre 200 Lei, félévre 100 Lei.



Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Cluj—Kolozsvár, Strada Iuliu Maniu (volt Szentegyház-u.) 8.

Az Erdélyi Fiatalok Falú-Füzetei

c. sorozatunkban május—június hó folya-
mán a következő számok jelennek meg:

2. szám. **Bernád Ágoston:** Gazdasági feladataink
Ára 20 Lei
3. szám. **Kós Károly:** Népművészetünk és iránta
való feladataink
Ára 20 Lei
4. szám. **Hogyan tanulmányozzam a falú
életét?** (Kérdő-ív a falú-munkásoknak) **Ára 5 Lei**

Minden öntudatos erdélyi magyar, aki tudja, hogy
az erdélyi magyar falú sorsa az erdélyi magyarság
sorsa, pártolja előfizetésével a tudományos falú-
munka szempontjából nélkülözhetetlen sorozatunkat.

**Hatszáz előfizető biztosítja egy szám meg-
jelenését. — Van hatszáz erdélyi magyar, aki
érzi a falú-munka fontosságát?**